

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**УЛОГА ИНСТИТУТА ПРИКРИВЕНОГ
ИСЛЕДНИКА И ОКРИВЉЕНОГ КАО
СВЕДОКА У ДОКАЗНОМ ПОСТУПКУ**

(мастер рад)

Ментор

Проф. др Саша Кнежевић

Студент

Срећко Петровић

Број индекса: М005/23-УП

Ниш, 2025. године

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
I НАЧИНИ БОРБЕ ДРЖАВНИХ ОРГАНА ПРОТИВ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА.....	2
1.1. Посебне доказне радње.....	5
1.2. Поштовање људских права кроз примену посебних доказних радњи.....	6
II ИСТОРИЈСКА ГЕНЕЗА ПРИКРИВЕНОГ ИСЛЕДНИКА И ОКРИВЉЕНОГ КАО СВЕДОКА.....	11
2.1. Прикривени иследник.....	11
2.2. Окривљени као сведок.....	14
III ПРАВНИ ОКВИР ИНСТИТУТА ПРИКРИВЕНОГ ИСЛЕДНИКА И ОКРИВЉЕНОГ КАО СВЕДОКА.....	16
3.1. Законитост пробављених доказа.....	20
3.2. Етичке дилеме у примени института прикривеног иследника и окривљеног као сведока.....	21
IV ПРИКРИВЕНИ ИСЛЕДНИК.....	22
4.1. Одабир прикривеног иследника.....	25
4.2. Испитивање прикривеног иследника као сведока.....	25
4.3. Извршење кривичног дела и одговорност прикривеног иследника.....	26
V ОКРИВЉЕНИ КАО СВЕДОК.....	28
5.1. Споразум јавног тужиоца и окривљеног.....	29
5.2. Заштита сведока у позитивним прописима.....	30
5.2.1. Заштита сведока у Републици Албанији.....	30
5.2.2. Заштита сведока у Босни и Херцеговини.....	31
5.2.3. Заштита сведока у Црној Гори.....	32
5.2.4. Заштита сведока у Републици Србији.....	33
VI УПОРЕДНИ ПРИКАЗ ПРИМЕНЕ ИНСТИТУТА ПРИКРИВЕНОГ ИСЛЕДНИКА И ОКРИВЉЕНОГ КАО СВЕДОКА.....	35
6.1. Искуства Италије.....	35
6.2. Искуства Сједињених Америчких Држава.....	35
6.3. Искуства Немачке.....	37
6.4. Искуства Мађарске.....	38
6.5. Искуства Велике Британије.....	38
6.6. Искуства Европске Уније.....	39

6.7. Искуства Црне Горе.....	39
6.8. Искуства Србије.....	40
VII ЗНАЧАЈ ИНСТИТУТА ПРИКРИВЕНОГ ИСЛЕДНИКА И ОКРИВЉЕНОГ КАО СВЕДОКА У ОТКРИВАЊУ И ДОКАЗИВАЊУ КРИВИЧНИХ ДЕЛА.....	42
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.....	44
ЛИТЕРАТУРА.....	48
ЗАКОНСКИ ПРОПИСИ.....	52
САЖЕТАК.....	53
БИОГРАФИЈА.....	54

УВОД

У свету се извршава све већи број тешких кривичних дела са тешким последицама. Кривичним делима организованог криминалитета проузрокује се штета универзалним друштвеним вредностима. Кривична дела се извршавају уз помоћ софистицираних техничких средстава, пре свега средстава комуникације, чиме се отежава откривање ових кривичних дела.

Ради што успешније борбе против организованог криминалитета потребно је пронаћи одговарајуће методе и средства ради спречавања, откривања и доказивања тешких кривичних дела. Један од најважнијих корака на том путу представља „Конвенција Уједињених нација о транснационалном организованом криминалитету“ из Палерма 2000. године.¹ Међу многобројним државама које су уврстиле ову Конвенцију у свој правни оквир је и Република Србија.

Чланом 162. Законика о кривичном поступку су прописана кривична дела у односу на која се примењују посебне доказне радње.² Посебне доказне радње се могу применити за кривична дела за која је предвиђено поступање јавног тужилаштва посебне надлежности. Основне карактеристике посебних доказних радњи су: тајност, ограничено задирање у зајамчена људска права и слободе предвиђене Уставом и законима и доказна неупотребљивост у случају кршења закона. Постоји шест посебних доказних радњи: тајни надзор комуникације, тајно праћење и снимање, симуловани послови, рачунарско претраживање података, контролисана испорука и прикривени иследник.³

Осим посебних доказних радњи, у спречавању, откривању и доказивању кривичних дела организованог криминалитета, битан је и институт "окривљени као сведок". Овај институт је уређен Закоником о кривичном поступку из 2011. године⁴, чиме је омогућено да окривљени у кривичном поступку кроз закључење споразума са јавним тужиоцем призна извршење кривичног дела и избегне редован кривични поступак. Информације до којих се овим путем долази могу бити кључне за доказивање кривичног дела.

¹ Закон о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунских протокола, Сл. лист СРЈ – Међународни уговори, бр. 6/2001

² Чл. 162. Законика о кривичном поступку, Службени гласник РС

³ *ibid.*

⁴ *ibid.*

Моја намера је да радом прикажем значај посебне доказне радње „прикривени иследник“, али и института "окривљени као сведок" за читав доказни поступак, уз чију помоћ се долази до информација и доказа, без којих не би било могуће доћи до учинилаца тешких кривичних дела.

I НАЧИНИ БОРБЕ ДРЖАВНИХ ОРГАНА ПРОТИВ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

Према професору Шкулићу, "организована криминална група подразумева тајно удружење више лица, која испуњавају потребне услове утврђене писаним или неписаним правилима којима се уређује функционисање организације и пристају на строго поштовање тих услова, која је основана ради професионалног и по правилу планског вршења кривичних дела (нарочито неких врста кривичних дела која су специфична за циљеве криминалне организације) и то тако да организација буде трајног карактера, а са циљем континуираног стицања имовинске користи или моћи, те остварења монопола на одређеном подручју (ради чега је склона уништењу конкуренције); заснована на хијерархијским принципима и уз строгу дисциплину својих чланова, по правилу и на принципима специјализације и поделе рада у вршењу криминалних активности, мада је организација по правилу истовремено укључена и у одређене легалне активности, у погледу чега такође постоји специјализација и подела рада у оквиру њеног чланства (Шкулић, 2018: 66).

Криминалне организације у свом деловању примењују коруптивне методе и методе насиља према свом окружењу и према својим члановима који исказују непослушност, а све то како би стекле моћ и оствариле своје интересе. Притом, криминалне организације располажу сопственим системом вредности и правилима, којих се придржавају. Најважнији циљ криминалних организација је да остваре директан или индиректан утицај код државних власти, чиме би обезбедиле испуњење својих циљева.

Према професору Бјелајцу, организовани криминалитет је активност криминалних група или организација, чији је циљ незаконито обављање послова, односно вршење кривичних дела ради стицања профита или превласти у одређеним областима друштвеног живота (Бјелајац, 2013: 34).

Да би се неко кривично дело могло сматрати као дело организованог криминалитета, морају бити испуњени одређени услови:

- 1) да постоје основи сумње да је извршено кривично дело;

- 2) да је за то кривично дело прописана казна затвора од најмање 4 године;
- 3) дело мора настати као последица деловања три или више удружених лица у криминалну организацију или групу;
- 4) циљ мора бити вршење кривичних дела ради стицања противправне имовинске користи или моћи (Фатић, Бановић, 2011: 202).

Поред ових услова, потребно је да буду испуњена алтернативно бар још 3 услова од следећих:

- 1) постојање хијерархије у оквиру криминалне групе- сваки члан има одређене задатке и улогу у групи;
- 2) делатност криминалне групе се планира на дужи време или на неограничени период;
- 3) постојање правила у оквиру криминалне групе - правила унутрашње контроле и дисциплине њених чланова;
- 4) међународна димензија - обављају се и планирају делатности на територији више држава;
- 5) насилничка природа организације - примена насиља или застрашивања у остваривању циљева;
- 6) постојање пословних веза - веза са привредним или пословним структурама;
- 7) незаконита легализација прихода групе - прање новца или незаконито стечене добити;
- 8) постојање веза са органима власти - законодавном, извршном или судском (Фатић et al. 2011: 203).

Већина организованих криминалних група имају структуру која је хијерархијски устројена. У свом деловању, криминалне групе оснивају легалне компаније, које служе за упумпавање нелегално стеченог новца, који се тиме уводи у легалне токове. Криминалне групе су усмерене ка остваривању одређених циљева, планирају, доносе одлуке и имају ланац руковођења, а имају и своје проблеме, као и легалне (Бошковић, Мијалковић, 2008: 92).

Организовани криминалитет нема јасну поделу, већ подела зависи од:

- заштитног објекта или добра - односи се на законске прописе или права која се штите;
- метода деловања и специјализације одређене криминалне групе - односи се на начине и средства деловања криминалних организација;

- међународног карактера - односи се на евентуалну сарадњу са страним криминалним организацијама и на место деловања.

На V конгресу Уједињених нација у Женеви одржаном 1975. године у вези превенције криминалитета и третмана преступника, извршена је подела организованог криминалитета на следеће врсте:

- 1) професионални криминалитет на националном и транснационалном нивоу - организовани криминал, криминал белог оковратника и корупција;
- 2) преступи који укључују уметничка и друга културна добра;
- 3) криминалитет у вези злоупотребе алкохола и наркотика;
- 4) међународно насиље;
- 5) транснационално насиље;
- 6) криминалитет у вези са моторизованим саобраћајем;
- 7) криминалитет у вези миграција и бекства од природних катастрофа и непријатељстава;
- 8) криминалитет према женама;
- 9) еколошки криминалитет (United Nations, 1975).

Да би држава успела да се успешно избори са организованим криминалитетом, дужна је да предузме одговарајуће мере за његово сузбијање на дугорочном плану. Мере за сузбијање организованог криминалитета се могу поделити на превентивне и репресивне.

Превентивне мере подразумевају деловање државе које води ка отклањању узрока организованог криминалитета, односно ограничавање његовог ширења и деловања. Превентивне мере се односе на јачање друштвеног морала и законитости, предузимање мера ка подизању животног стандарда грађана и повећању запослености у друштву. Такође, значајно би било и побољшање ефикасности државних институција у борби против организованог криминалитета. Тиме би се знатно ослабиле криминалне организације и смањио прилив људи ка њима (United Nations, 1975).

Репресивне мере подразумевају читав низ активности које државна власт врши против лица која угрожавају опстанак и безбедност правног система. У склопу ових активности се омогућава дефинисање прописа којима држава инкриминише дела организованог криминалитета. Репресивне мере се примењују када превентивне мере не дају резултате, а са циљем да се ефикасно сузбије организовани криминалитет.

Од законских прописа у Републици Србији, треба издвојити Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, тероризма и

корупције. Овај закон се примењује ради откривања, кривичног гоњења и суђења за широки спектар тешких кривичних дела.

Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала су дужни да примењују сви најважнији субјекти који су надлежни за борбу против организованог криминалитета, попут: Службе за борбу против организованог криминала (СБПОК) и Јавно тужилаштво за организовани криминал...

Јавно тужилаштво за организовани криминал је надлежно за поступање у предметима кривичних дела из чл. 3 Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, тероризма и корупције. Радом тужилаштва руководи Главни јавни тужилац за организовани криминал.⁵

1.1 Посебне доказне радње

Опште доказне радње су недовољно ефикасне у смислу спречавања, откривања и доказивања тешких кривичних дела организованог криминалитета. Зато је Република Србија увела у свој правни систем посебне доказне радње. Посебне доказне радње су прописане у Законику о кривичном поступку из 2011. године и користе се у доказном поступку..

Посебне доказне радње представљају вид специјалних истражних техника, то јест посебне методе које се односе на примену одређених техника, посебних средстава, радњи и мера (Бошковић, Скакавац, 2015: 255). Посебне доказне радње подразумевају прикривене или тајне операције, у којима се користе оперативне и криминалистичко-тактичке мере и радње, с циљем придобијања поверења особа осумњичених за припремање или извршење тешких кривичних дела, или како би се прикупила сазнања и докази о извршеном кривичном делу и осумњиченом.

Највећи проблем код примене посебних доказних радњи представља задирање у људска права и ограничавање Уставом зајамчених слобода. Зато суд у сваком случају процењује да ли се може неком блажом мером доћи до трагова, предмета кривичног дела или учинилаца (Чејовић, 2008: 280). Данашње организоване криминалне групе у великој мери користе у својој делатности и комуникацији савремена техничка средства. Зато државне институције уз помоћ модерних техничких средстава као инструмента примене посебних доказних радњи успевају да дођу до трагова, предмета кривичних дела и учинилаца.

⁵ Чл. 5 Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, тероризма и корупције, Сл. гласник РС, 32/2013

Циљ посебних доказних радњи је да се дође до трагова, предмета кривичног дела, али и до учиниоца. Прикупљени материјал до кога се дође уз помоћ посебних доказних радњи се мора употребити у року од шест месеци. Уколико јавни тужилац не покрене кривични поступак у том року, или изјави да материјал неће користити у поступку, или да против осумњиченог не захтева вођење поступка, судија за претходни поступак доноси решење о уништењу прикупљеног материјала (Бошковић et al. 2015: 257).

Посебне доказне радње одређује судија за претходни поступак образложеном наредбом. Свака од посебних доказних радњи има свој рок за извршење, а престају чим престану разлози за њихову примену. Наредбу о одређивању посебних доказних радњи извршава Полиција, Безбедносно-информативна агенција (БИА) или Војно-безбедносна агенција (ВБА), уз обавезу састављања дневних извештаја, који се заједно са целокупном документацијом и доказима достављају јавном тужиоцу и судији за претходни поступак на њихов захтев (Бошковић et al. 2015: 258).

Посебне доказне радње, као инструмент борбе против организованог криминалитета, ексклузивног су карактера и њихова примена се строго ограничава, како би се обезбедила њихова ефикасност и како би се спречило неоправдано ограничавање права и слобода загарантованих Уставом. Уколико би се оне често и неоправдано користиле, дошло би до угрожавања целокупног правног система (Делибашић, 2026: 2).

1.2. Поштовање људских права кроз примену посебних доказних радњи

Почетак XXI века означио је развој демократије код већине европских држава. У истом смеру се кренуло и са нормативним уређењем и реорганизацијом полиције, али и са формирањем нових организационих јединица за борбу против организованог криминалитета и тешких кривичних дела. Неки од новијих инструмената борбе против организованог криминалитета су посебне доказне радње, али и правни институт „окривљени као сведок“, у почетку познат као "сведок сарадник". У другој половини XX века дата је предност поштовању људских права и слобода, па је то довело до неефикасности и нерационалности кривичног поступка (Вулевић, 2023: 153).

Међутим, новине у борби против организованог криминалитета утицале су и на организоване криминалне групе. До таквог закључка доводи чињеница да је организовани криминалитет, као друштвени феномен, способан да иде у корак са новим временом и да у том циљу криминалне групе користе све врсте софистицираних метода и средстава. Зато је почетком овог века схваћена та грешка и настоји се постићи

равнотежа у том смислу: да се, уз што мање задирања у људска права и основне слободе, дође до жељеног циља - информација, трагова, предмета кривичних дела, али и учинилаца.

Посебне доказне радње (једна од њих је „прикривени иследник“) се примењују у борби против организованог криминалитета, али строго ограничено и контролисано. Када би биле широко примењене, то би довело до њихове неефикасности, угрожавања правног система државе, али и до угрожавања људских права и слобода. Зато је потребна рационална и целисходна употреба ових мера. Само се на тај начин може постићи владавина права и деловање под законским оквирима (Љубинковић, 2021: 9).

Државне власти су дужне да формулишу принципе обезбеђивања грађанске једнакости и да поштују донете Уставне и законске прописе који се тичу људских права и слобода. То подразумева утемељеност људских права и слобода у закону, са циљем да се ограничи моћ државе и њених органа, а да се истовремено гарантује развој људске личности. Дакле, применом посебних доказних радњи и других мера борбе против организованог криминалитета, може се рећи да се у конкретној ситуацији суспендује право неколицине или појединца, са циљем заштите јавног интереса, али на начин да се тиме не угрозе људска права и слободе (Нинчић, 2019: 33).

Коришћењем ових мера се могу угрозити људска права и слободе, а пре свега право на приватност, које је основно. Зато је битно да посебне доказне радње, мере тајне истраге, надзор над приватним просторијама и кућама, пресретање комуникација, коришћење тајних агената и доушника, приступ банковним трансакцијама и рачунима, буду под контролом и надзором судских (независних) органа власти. Тиме би се обезбедила законитост у примени тих мера и радњи. Основна људска права подразумевају: право на приватни живот, право на неповредивост стана, право на неповредивост преписке, право на поштовање породичног живота и право на поштовање части и угледа. Већина ових права се може угрозити од стране државних органа у случају злоупотребе службених овлашћења (Нинчић, 2019: 33).

Заштиту људских права и слобода прокламује и обезбеђује "Европска Конвенција о људским правима и основним слободама". "Европска Конвенција о људским правима и основним слободама" подразумева да се "јавна власт не меша у вршење права на приватност, сем ако је такво мешање предвиђено законом и ако је то у интересу националне безбедности, јавне сигурности, економске добробити земље, спречавања нереда или злочина, заштите здравља и морала или заштите права и слобода других" (Нинчић, 2019: 34). Пресуде Европског суда за људска права упућују на то да је

коришћење прикривених метода прикупљања података оправдано, али и указују на евентуално угрожавања људских права и слобода у случају незаконите примене. Зато је потребно, поред поштовања међународних прописа, у оквиру националног правног система, одредити правни оквир примене прикривених метода борбе против организованог криминалитета.

У случају "Веселов и остали против Русије" у Русији („Veselov and others v. Russia“), сва тројица подносиоца представки (представке бр. 23200/10, 24009/07 и 556/10) су били предмет прикривених операција у вези кријумчарења и препродаје дроге. Наиме, они су се позвали на то да судски органи нису узели у обзир њихову жалбу, која се односила на то да су били подстрекавани на извршење кривичног дела од стране прикривених иследника. То свакако представља кршење "Европске Конвенције о људским правима и основним слободама". Полицијски органи су навели да је симулована куповина дроге 12.08.1995. изведена према законским прописима. Међутим, суд је закључио да је у сва три случаја дошло до кршења члана 6 "Европске Конвенције о људским правима и основним слободама", а све то јер су постојале системске грешке и непостојање механизма заштите. Дакле, правни оквири руског правосуђа у вези са симулованом куповином дроге нису били одговарајући.

Европски суд је искористио ту прилику и проверио законодавство у 22 државео-чланице Савета Европе и начине како уређено коришћење прикривених агената у пробним куповинама и другим тајним операцијама, а такође је и размотрио резолуције Савета Европе које су проистекле из ранијих одлука које је суд донео.

На основу тога Савет Европе извео је следећих седам начела:

1. Употреба прикривених агената као легитимна истражна техника у борби против тешког криминала је прихватљива, али захтева одговарајуће механизме заштите од злоупотребе, пошто се коришћење доказа који су прибављени у поступку услед полицијског подстицања на извршење кривичног дела не може оправдати јавним интересом;

2. Европске конвенције не забрањују ослањање на изворе као што су анонимни доушници у фази претходне истраге или тамо где то можда налаже сама природа кривичног дела која је предмет истраге. Међутим, употреба таквих извора у судском поступку, да би се на њима темељила осуђујућа пресуда, представља потпуно другачију ствар и прихватљива је само када постоје довољни механизми заштите од злоупотреба, а пре свега јасан и предвидљив поступак за давање одобрења за предузимање истражних мера, спровођење тих мера и надзор над применом тих мера;

3. Када главни докази проистичу из неке прикривене операције, као што је пробна или симулирана куповина дроге, власти морају бити кадре да докажу да су имале добре разлоге за организовање такве тајне операције. То значи да власт треба да поседује конкретне и објективне доказе који указују на то да су већ били предузети почетни кораци ради извршења радњи које представљају кривично дело, а за које је подносилац представке потом судски гоњен;

4. У ситуацији када власти тврде да су поступале на основу информације добијене од неког појединца, грађанина, Европски суд прави разлику између појединачне притужбе и информације која је добијена од полицијског сарадника или доушника. Уколико је реч о овом другом случају, постоји опасност да доушник или сарадник покуша да прошири своју улогу на улогу агента провокатора, па је зато у сваком случају од пресудне важности утврдити да ли је кривично дело у тренутку када је извор почео да сарађује с полицијом већ било у припреми;

5. Свака тајна операција мора да буде усклађена са захтевом да се истрага одвија на суштински пасиван начин;

6. Европски суд је утврдио да постоји већа вероватноћа да се пређе линија која раздваја легитимно инфилтрирање прикривеног агента, с једне, и подстицање на извршење кривичног дела, с друге стране, ако домаћим правом није утврђен јасан и предвидљив поступак за издавање овлашћења за предузимање тајних операција; то утолико пре ако недостају одредбе о квалитетном надзору над таквим операцијама. У предметима на основу представки против Русије Европски суд је установио да ни Закон о оперативно-истражним радњама ни други инструменти не предвиђају довољне добре заштитне механизме када је реч о пробним куповинама и утврдио да постоји потреба за судским или другим независним давањем овлашћења за почетак таквих операција и за надзор над њима. Иако је постављање полицијске „замке“ изричито забрањено изменама и допунама Закона из 2007. године, не постоји ни један законодавни или регулаторни инструмент који би дефинисао или тумачио тај термин, нити постоје било какве практичне смернице о томе како да се постављање замки избегне.

7. Свако позивање одбране на „постављање замке“, тј. подстицање на извршење кривичног дела захтева од домаћих судова да те наводе испитају на начин усаглашен с правом на правично суђење. Поступак који се при том примењује мора бити контрадикторан по својој природи, темељит, свеобухватан и такав да се може донети јасан закључак о питању постојања постављања замке, с тим што терет доказивања тврдњи да није било подстицања на извршење кривичног дела мора бити на

тужилаштву. Европски суд је установио да домаћи судови у Русији имају капацитет да спроведу такво испитивање у оквиру поступка за искључење доказа, али су пропустили да то учине (Савет Европе, 2013: 39-42).

Европски суд за људска права истиче потребу да национална законодавства морају јасно одредити и дефинисати дискрециона овлашћења која су дата државним органима који се баве сузбијањем организованог криминалитета. Дакле, законски се јасно морају предвидети основи и услови прикривених метода деловања, указати да је њихова употреба ограничена, само у случају да блажим мерама није могуће остварити циљ - спречавање, откривање и доказивање тешких кривичних дела. Неопходно је да прикривене операције буду под надзором и контролом судских органа, а да лица која могу бити предмет ових мера морају добити правну заштиту у случају њиховог незаконитог и прекомерног коришћења (Нинчић, 2019: 37).

II ИСТОРИЈСКА ГЕНЕЗА ПРИКРИВЕНОГ ИСЛЕДНИКА И ОКРИВЉЕНОГ КАО СВЕДОКА

Моћне, добро организоване и чврсто интегрисане криминалне организације се карактеришу великом оперативношћу и способношћу брзог премештања својих активности на удаљене локације, имају широка поља деловања, али се појединачно уско специјализују: једна криминална организација се бави се проституцијом, друга кријумчарењем опојних дрога, трећа трговином људима ... Криминалне организације, да би оствариле своје интересе и спречиле законито функционисање државних органа, користе сва средства при обављању својих делатности - подмићивања, претње, застрашивања, политичке везе и друго. Управо везе криминалних организација са лицима која примењују закон и лицима које су на најважнијим политичким позицијама дају им предност у односу на друге извршиоце кривичних дела, који немају такве сараднике и заштитнике (Киурски, 2011: 129). Због изузетне организованости у функционисању и деловању, али и прилагођавања организованих криминалних група на нова средства извршења кривичних дела, јавила се потреба за коришћењем ова два правна института – прикривеног иследника и окривљеног као сведока.

2.1. Прикривени иследник

Прикривени иследник води порекло још из римског права. У Старом Риму прикривени иследници су се користили за прикупљање информација и шпијунске операције у корист римске државе. За разлику од окривљеног као сведока, прикривени иследник је правни институт који се у историји јавља знатно раније. У XVII и XVIII веку период просветитељства нам даје јаснију слику улоге прикривеног иследника у функционисању тадашње државе. Француски краљ Луј XIV користио је прикривене иследнике за прикупљање информација о спремању завере или побуне против њега, али и шпијунажи против њега и Француске, што се може тумачити као облик контраобавештајне делатности у време апсолутистичких монархија. Тиме су прикривени иследници стицали одређене привилегије код самог краља (Вулевић, 2022: 158).

Међутим, пошто је у време апсолутизма овај институт коришћен од стране тајне полиције и државе у сврху откривања побуна, завере и шпијунаже, временом се јавила потреба да се уз помоћ прикривеног иследника дође до информација, трагова и предмета тешких кривичних дела. У XIX веку услед индустријске револуције у Европи, дошло је до наглог процеса урбанизације, а самим тим и до значајног пораста

криминалитета. То је довело до потребе оснивања модерних полицијских снага, како би се одговорило на раст криминалитета у градовима. Прикривене истраге су релативно новијег датума, а у литератури постоји мали број извора, који говоре о почецима примене прикривеног иследника, као истражне методе у полицијском раду. Постоје одређене потврде да су неке веома сличне методе користили полицијски органи појединих држава још почетком XVIII века. При томе, треба имати у виду да су ти први облици прикривеног полицијског деловања, рани облици полицијске инфилтрације у криминалну средину, били знатно другачији од данашњег института прикривеног иследника. До средине XIX века, Енглеска није имала систематску истрагу кривичних дела, тако да су се у већини случајева докази за оптужбу тешко прибављали. Из тог разлога су се правосудни органи служили исказима саучесника у извршеним кривичним делима, који су за узврат добијали имунитет од кривичног гоњења. (Кнежевић, Ђукић, 2017: 431).

У току XIX века и у осталом делу Европе и у САД дошло је до употребе прикривених иследника у борби против криминалитета. Иначе, почеци полицијске инфилтрације везују се за име француског детектива Ежена Франсоа Видока (Eugene Francois Vidocq), шефа Одељења за кривичне истраге тајне полиције Париза у периоду од 1810. до 1827. године. Иновација коју је применио у раду је „убацивање“ полицијских агената међу криминалце. Колевком савременог прикривеног истраживања (тзв. *undercover work*), као средства борбе против организованог криминала, сматрају се Сједињене Америчке Државе, које почињу да га примењују почетком прошлог века. Међутим, и раније су се у САД (пре свега полиција и неке приватне агенције, попут агенције Алана Пинкертона) користили различити облици прикривеног деловања. Прикривени иследник почиње да се користи у кривичним истрагама у САД (прво при ФБИ-ју) 1972. године. Иначе, тајни (*undercover*) агент у САД и прикривени иследник, као институт који познају европска законодавства, користе сличне методе рада, које се свode на „убацивање“ у криминалну групу и прикривено деловање ради прикупљања неопходних доказа у вези са тешким кривичним делима. За америчку праксу је карактеристично да се прикривени агенти „убацују“ у криминалне групе и на веома дуг период, тако да представљају неку врсту „кртице“ у криминалном подземљу (Нинчић, 2010: 11).

У току и након Другог светског рата долази до значајног напретка у погледу метода и техника инфилтрације у организоване криминалне групе, што се односи на период када је ФБИ био под управом Џона Едгара Хувера. За време Хладног рата,

прикривени иследници западних земаља су имали важну улогу у обавештајном и контраобавештајном раду против совјетске шпијунаже. Истовремено, они су имали и значајну улогу у сузбијању комунистичких покрета на западу и терористичких активности у западним земљама 1960-их и 1970-их година (Volkman, 1994: 264).

Након завршетка Хладног рата, прикривени иследници су имали значајну улогу у сузбијању организованих криминалних група, па чак и мафијашких организација. У току 1980-их и 1990-их они су дали непроценљив допринос борби против наркокартела у САД и Латинској Америци. Крајем XX века долази до значајног развоја правног оквира држава у смислу дефинисања правног института „прикривени иследник“. Акценат се ставља на поштовање људских права и основних слобода, тако да се ова метода може само строго контролисано примењивати (Marx, 1995: 47).

Прикривени иследник је кроз векове прошао период развоја од методе и средства шпијунаже и борбе против политичких противника до једног од најважнијих метода борбе против организованих облика криминалитета у савременом демократском друштву, уз рестриктивно коришћење и поштовање људских и мањинских права и основних слобода.

Организовани криминалитет у Републици Србији није постојао све до почетка деведесетих година прошлог века.

У Титовој Југославији није било организованих облика криминалитета због следећих разлога: затворена и социјалистичка привреда, тврде и добро контролисане границе, контролисано тржиште, неразвијене трговачке и друге везе са иностранством, није било приватног предузетништва, ограничено поседовање имовине, контролисани токови новца од стране полиције (Грубач, 2009: 701). Његов настанак се могао предвидети крајем осамдесетих година, када је тадашња Служба државне безбедности Југославије ангажовала криминалце за борбу против политичких противника у иностранству (најчешће хрватске и српске емиграције), који су се залагали и борили за разбијање Југославије.⁶

Почетком деведесетих година прошлог века дошло је до почетка рата на територији бивше Југославије, самим тим и до нагле експанзије и развоја организованог криминалитета. Тада су уведене санкције тадашњој Савезној Републици Југославији, чиме је отворен пут ка разним криминалним активностима: шверц дроге, горива, оружја, цигарета, политичка убиства, трговина девизама. Услед наглог пада

⁶ Радио Слободна Европа. Организовани криминал на Балкану. Преузето 24.11.2024.
<https://www.slobodnaevropa.org/a/825315.html>

животног стандарда, дошло се до тога да је држава затварала очи пред организованим криминалитетом, па и сама учествовала у томе, како би прибавила новчана средства за своје потребе (Грубач, 2009: 702).

Почетком XXI века, у Републици Србији је дошло до одлучног обрачуна државе против организованог криминалитета. До тога је дошло након доношења одговарајућих законских прописа и прихватања међународних правних аката и њиховог увођења у наш правни систем. Дobar пример представља "Конвенција Уједињених нација о транснационалном организовано криминалитету" из 2000. год, донета у Палерму. Она је подразумевала препоруку државама чланицама да у свој правни систем уврсте одређене методе и средства борбе против организованог криминалитета, од којих су најзначајније посебне доказне радње.

До обрачуна Републике Србије са организованим криминалитетом је дошло 2003. године, после убиства председника Владе Зорана Ђинђића, које је извршено од стране припадника земунског клана, који су били дубоко инфилтрирани у систем безбедности тадашње државе. Тадашњи премијер је убијен чим је најавио почетак и обрачун са организованим криминалним групама (Грубач, 2009: 704). Сама чињеница да је државник највишег нивоа убијен, говори о томе колики је степен друштвене опасности организованог криминалитета, али и колика је цена коју је наша држава платила на путу ка обрачуну са организованим криминалитетом. Како би борба против организованог криминалитета била успешна, то је захтевало „претресање“ редова безбедносних служби.

После војно-полицијске акције "Сабља", никад више није у Републици Србији дошло до стварања тако снажне и организоване криминалне групе као што је био "Земунски клан". То подразумева да држава држи организовани криминалитет на друштвено прихватљивом нивоу.

2.2. Окривљени као сведок

Употреба правног института окривљени као сведок код нас је новијег датума, практично од првих година овог века, док он води порекло из Енглеске, Италије и САД. За Енглеску и Француску је карактеристично да се споразум о признању кривице примењује у правном систему само за лакша кривична дела. У Енглеској је настао од "крунског сведока", а у Италији од "сведока покајника". Настао је са циљем да се постизањем споразума између странака - јавног тужиоца и окривљеног, дође до доказа о кривичном делу које је предмет поступка. Тиме би и јавни тужилац и окривљени

остварили свој циљ: окривљени да добије умањење казне или да му се редукује оптужница, а јавни тужилац да дође до информација, трагова и предмета кривичног дела (Турањанин, 2016: 60).

Институт окривљени као сведок достигао је врхунац свог развоја у САД, где се највећи број кривичних предмета решава споразумом о признању кривице или „нагодбом“. Иако се овај институт већ дуго користи, формално је признат тек 1970. године од стране Врховног суда САД и значајан је због повећања ефикасности правосуђа. (Бајовић, 2009: 2). У САД се споразум са окривљеним сматра неправедним, јер се он може закључити са било којим лицем, па и вођом организоване криминалне групе. То се образлаже чињеницом да вођа организоване криминалне групе, у складу са својим положајем, највише зна о противправним активностима и делима своје групе (Лечић, 2017: 390).

У немачко законодавство, овај правни институт уведен је тек 2009. године. Према немачком моделу, судија је тај који иницира и контролише постигнути споразум (Шкулић, 2009: 48). Према италијанском моделу, јавни тужилац и окривљени се као странке у поступку договарају око казне, коју затим предлажу судији. Овај поступак се назива "patteggiamento" (Бајовић, 2009: 149). У Италији су споразуми о сведочењу дошли до свог врхунца у току "оловних година" од 1969. до 1975. када је дошло до бројних терористичких и криминалних акција, те је овај институт у великој мери помогао да се расветле бројна кривична дела и њихови учиниоци (Лечић, 2017: 391). У француском праву правни институт окривљени као сведок је уведен 2004. године и може се користити само у случају извршења лакших кривичних дела, за која је прописана новчана казна или казна затвора до 5 година . Поступак доприноси убрзању суђења јер у просеку траје највише 15 часова, а у мањем броју случајева брзина преговарања се мери у минутима. Најчешће једна страна предложи одређену казну, коју друга странка прихвати, уз непостојање противљења суда (Турањанин, 2016: 353).

У Републици Србији је овај правни институт уведен 2002. године Законом о изменама и допунама Законика о кривичном поступку, у оквиру главе Посебне одредбе о поступку за кривична дела организованог криминала, корупције и друга изузетно тешка кривична дела.⁷ Према Законика о кривичном поступку, окривљени као сведок је могао добити тај статус: ако у потпуности призна извршење кривичног дела које је предмет оптужбе, ако постоји основана сумња да је члан криминалне групе, ако је дело

⁷ Чл. 504д-504к Закона о изменама и допунама Законика о кривичном поступку, Службени лист СРЈ, бр. 68/2002

поткрепљено и другим доказима, ако је против тог лица донето решење о спровођењу истраге или је подигнута непосредна оптужница за кривично дело организованог криминалитета.⁸

Може се закључити да је наша држава, по угледу на развијеније правне системе, одлучна у томе да настави са применом правних института који доводе до веће ефикасности правног система, који је гаранција владавине права и правне државе.

III ПРАВНИ ОКВИР ИНСТИТУТА ПРИКРИВЕНОГ ИСЛЕДНИКА И ОКРИВЉЕНОГ КАО СВЕДОКА

Посебне доказне радње су у наше кривичнопроцесно законодавство уведене 2001. године доношењем Законика о кривичном поступку ("Службени лист СРЈ", бр. 70/2001). Све до тада, нису била предвиђена посебна процесна правила и њихово коришћење ради сузбијања организованог криминалитета. Посебне доказне радње, према чл. 162 ЗКП-а, могу се одредити за следећа кривична дела:

1) за која је посебним законом одређено поступање јавног тужилаштва посебне надлежности;

2) тешко убиство, отмица, приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, изнуда, фалсификовање новца, прање новца, неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога, угрожавање независности, угрожавање територијалне целине, напад на уставно уређење, позивање на насилну промену уставног уређења, диверзија, саботажа, шпијунажа, одавање државне тајне, изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпељивости, повреда територијалног суверенитета, удруживање ради противуставне делатности, припремање дела против уставног уређења и безбедности Србије, тешка дела против уставног уређења и безбедности Србије, недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја, недозвољени прелаз државне границе и кријумчарење људи, злоупотреба службеног положаја, трговина утицајем, примање мита, давање мита, трговина људима, узимање талаца и кривично дело из члана 98, ст. 3–5 Закона о тајности података;

3) спречавање и ометање доказивања (члан 336, став 1 Кривичног законика) ако је учињено у вези са кривичним делом из тач. 1 и 2 овог става.

Посебна доказна радња из члана 183 овог законика – прикривени иследник - може се одредити само за кривично дело из става 1, тачка 1 овог члана. Под условима из овог

⁸ Чл. 156. став 1. Законика о кривичном поступку, Службени лист СРЈ, бр. 46/06.

законика посебна доказна радња из члана 166 – тајни надзор комуникације - може се одредити и за следећа кривична дела: неовлашћено искоришћавање ауторског дела или предмета сродног права, оштећење рачунарских података и програма, рачунарска саботажа, рачунарска превара и неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података.⁹

Према Закону о програму заштите учесника у кривичном поступку, окривљени као сведок је учесник у кривичном поступку.¹⁰ Окривљени као сведок је лице које даје исказ или обавештење о неком од тешких кривичних дела и некој криминалној организацији и самим тим ужива заштиту и помоћ, уколико постоји опасност по живот, здравље, физички интегритет, слободу или имовину.¹¹

Јавни тужилац као субјект кривичног поступка има право и дужност да гони учioniоце кривичних дела. За кривична дела која се гоне по службеној дужности, јавни тужилац је надлежан да закључи споразум о признању извршења кривичног дела и споразум о сведочењу.¹²

Јавни тужилац и окривљени могу закључити споразум о сведочењу за кривична дела из чл. 162 ст. 1. Споразум се може закључити од доношења наредбе о спровођењу истраге до краја главног претреса. До споразума може доћи уколико окривљени у потпуности призна извршење кривичног дела, ако је значај његовог исказа о извршеном кривичном делу претежнији од последица које су настале извршењем тог кривичног дела. Не може се закључити споразум уколико постоји основана сумња да је окривљени вођа организоване криминалне групе. Приликом закључења овог споразума окривљени мора имати браниоца (члан 74 тачка 8). Окривљени је дужан да, по позиву јавног тужиоца, у року од 30 дана самостално и истинито и што детаљније опише све појединости које су му познате у вези кривичног дела за које се води поступак и друга дела из члана 162 ст.1. Уз споразум о сведочењу прилаже се суду и записник о исказу који је дао окривљени.¹³

Споразум о сведочењу окривљеног садржи:

⁹ Чл. 162 Законика о кривичном поступку, Службени гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС).

¹⁰ Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала. Службени гласник РС. Бр. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004, 45/2005, 61/2005, 72/2009, 72/2011, 101/2011, 32/2013.

¹¹ Члан 1 Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку. Службени гласник РС. бр.85/2005

¹² Члан 43 Законика о кривичном поступку. Службени гласник РС. бр 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС

¹³ Члан 320 Законика о кривичном поступку. Службени гласник РС. бр 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС

1) опис кривичног дела које је предмет оптужбе;

2) изјаву окривљеног да у потпуности признаје извршење кривичног дела, да ће дати исказ о свему што му је познато за кривично дело из чл. 162 ст. 1 тачка 1, да ништа неће прећутати, да је упозорен на своје дужности (чл. 95 ст. 1 и чл. 96) и погодности, да не може бити ослобођен од дужности сведочења (чл. 94 ст. 1) и од дужности ослобођења од одговарања на поједина питања (чл. 95 ст. 2);

3) споразум о врсти и мери, распону казне или другим санкцијама које ће бити изречене, о ослобођењу од казне или о обавези јавног тужиоца да одустане од кривичног гоњења окривљеног у случају давања исказа на главном претресу;

4) споразум о трошковима кривичног поступка, о одузимању имовинске користи прибављене извршењем кривичног дела и о имовинскоправном захтеву, ако је поднет;

5) изјава странака и браниоца о одрицању од права на жалбу против одлуке којом је суд прихватио споразум;

6) потпис странака и браниоца.¹⁴

О споразуму о сведочењу окривљеног одлучује судија за претходни поступак, а ако је поднет после потврђивања оптужнице, одлуку доноси председник судског већа. Решење о прихватању, одбијању или одбацивању споразума о сведочењу окривљеног доноси се на рочишту, на које се позивају јавни тужилац, окривљени и бранилац.¹⁵

Споразум о сведочењу окривљеног ће суд прихватити ако утврди:

1) да је окривљени свесно и добровољно пристао да сведочи под условима из члана 321 став 1 тачка 2;

2) да је окривљени свестан у потпуности свих последица закљученог споразума и да се одриче права на жалбу на одлуку суда донесену на основу постигнутог споразума;

3) да је казна или друга санкција или мера, ослобођење од казне или одустанак јавног тужиоца од кривичног гоњења предложен у складу са овим законом или кривичним закоником.¹⁶

Суд ће одбити споразум о сведочењу окривљеног и издати решење о одбијању споразума уколико се утврди:

1) да постоје разлози из члана 338 став 1 овог Законика;

2) да није испуњен један или више услова из члана 323 овог Законика.¹⁷

¹⁴ Члан 321 Законика о кривичном поступку. Службени гласник РС. бр 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС

¹⁵ Члан 322 Законика о кривичном поступку. Службени гласник РС. бр 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС

¹⁶ Члан 323 Законика о кривичном поступку. Службени гласник РС. бр 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС

Окривљени сарадник је дужан да даје исказ истинито и да не прећути ништа у вези са кривичним делом које је предмет суђења. Он се испитује након саслушања оптужених и после испитивања се удаљава из суднице.¹⁸

Решење о прихватању споразума о сведочењу окривљеног је правно обавезујуће за првостепени и другостепени суд приликом доношења одлуке о кривичној санкцији, трошковима кривичног поступка, одузимању противправно прибављене имовинске користи, имовинскоправног захтева, одузимању имовине проистекле из извршеног кривичног дела, ако је окривљени сарадник у потпуности испунио своје обавезе из споразума.

Према члану 324 став 2 и 3 овог законика, суд ће ставити ван снаге решење о прихватању споразума о сведочењу окривљеног уколико:

- 1) окривљени сарадник није испунио неку од обавеза предвиђену споразумом;
- 2) ако јавни тужилац покрене истрагу против окривљеног сарадника или сазна за ранију осуђиваност окривљеног сарадника и поднесе предлог суду за стављање споразума ван снаге.¹⁹

Судско веће ће, испитујући оптужницу, одлучити решењем да нема места оптужби (чл. 21 ст. 4) и да се поступак обуставља ако установи да:

- 1) дело које је предмет оптужбе није кривично дело, а нема услова за примену мере безбедности;
- 2) је кривично гоњење застарело, или да је дело обухваћено амнестијом или помиловањем, или да постоје друге околности које трајно искључују кривично гоњење;
- 3) нема довољно доказа за оправдану сумњу да је окривљени учинио дело које је предмет оптужбе.²⁰

¹⁷ Члан 324 Законика о кривичном поступку. Службени гласник РС. бр 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС

¹⁸ Члан 325 Законика о кривичном поступку. Службени гласник РС. бр 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС

¹⁹ Члан 326 Законика о кривичном поступку. Службени гласник РС. бр 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС

²⁰ Члан 338 Законика о кривичном поступку. Службени гласник РС. бр 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС

3.1. Законитост прибављених доказа

Примена института прикривени иследник и окривљени као сведок је ограничена и не допушта се њена широка примена. То је тако са циљем онемогућавања евентуалних злоупотреба. Тиме би се обезбедило поштовање начела легалитета, супсидијарности, сразмерности, судског надзора, временске ограничености, каталога кривичних дела за које се могу употребити ови правни институти. Иницирање примене оба ова правна института је у надлежности јавног тужиоца, док њихову примену одређује суд, који има контролно-надзорну улогу, која је усмерена на законитост примене ових института (Илић, Матић Бошковић, 2015: 24-25).

Приликом спровођења доказних радњи, потребно је испунити принцип сразмерности, то јест да се, ради остварења циља, неко право може ограничити само у мери колико је то неопходно да би се остварио циљ. Дакле, циљ који се жели остварити не сме бити мање вредан од добра које се ограничава, односно од права у које се задире. Уколико постоји више средстава за остварење коначног циља, мора се изабрати оно којим се најмање ограничавају права и слободе (Ђан, Ђорђевић, Литавски, Дичић Костић, 2012: 61).

Окривљени као сведок, по постизању Споразума са јавним тужиоцем и прихватања предлога од стране суда, треба да сведочи на суду и да суд упозна са свим чињеницама и информацијама које су му познате по питању свог деловања и деловања своје организоване криминалне групе, као и да ништа не прећути. Он, за разлику од других сведока, није ослобођен дужности сведочења о себи и блиским лицима. Дакле, потребно је да окривљени као сведок испуни обавезе предвиђене постигнутим Споразумом са јавним тужиоцем.

Прикривени иследник се у поступку испитује као сведок под шифром или псеудонимом, тако да се странкама и браниоцу не открива његов идентитет. Исказ прикривеног иследника нема карактер ексклузивног доказа, јер се судска одлука не може заснивати искључиво на датом исказу прикривеног иследника. Дакле, у недостатку других релевантних доказа, исказ прикривеног иследника није одлучујући у поступку (Петровић, 2016: 159).

3.2. Етичке дилеме у примени института прикривеног истражника и окривљеног као сведока

Код ових правних института је заједничка етичка дилема за њихову примену. То подразумева да се може довести у питање њихова примена, зато што оба правна института подразумевају приближавање неким од чланова организоване криминалне групе. Међутим, то је свакако нужност у данашње време, када долази до експанзије у примени нових и софистицираних средстава и метода криминалних група у извршењу кривичних дела, али и у комуникацији између чланова криминалне групе. Циљ примене ових правних института јесте спречавање, откривање и доказивање тешких кривичних дела, као и проналажење и процесуирање осумњичених.

Веома је значајна примена ових института у пракси. Етички приступ подразумева њихову примену у складу са законским одредбама, што подразумева и поштовање људских права и основних слобода гарантованих Уставом Републике Србије. То свакако значи да се морају поштовати границе примене ових института.

Примена посебних доказних радњи, па и прикривеног истражника као једне од њих, подразумева ексклузивни приступ, што значи да се оне могу примењивати само изузетно под посебним условима и под надзором судских органа. Њихова широка примена би значила мању ефикасност и непотребно ограничавање људских права и слобода, што би свакако имплицирало повреду законских прописа. Тиме би се могао угрозити читав правни систем наше земље. Дакле, није прихватљиво прикупљање доказа о извршеним кривичним делима уз помоћ подстрекавања или извршења кривичних дела (Љубинковић, 2021: 9). Власти би морале да поседују конкретне и објективне доказе који указују на кривицу осумњиченог.

Задатак државних власти јесте да, прво у законским прописима, а затим и у пракси обезбеде примену грађанске једнакости. Циљ је, дакле, постићи да се поштује држава, друштвене групе, појединци и начела индивидуалних права (Нинчић, 2019: 32).

IV ПРИКРИВЕНИ ИСЛЕДНИК

Прикривени иследник представља најсложенију посебну доказну радњу, чији је циљ обезбеђење трагова и предмета извршеног кривичног дела, али и проналажење осумњиченог. Ово је најсложенија посебна доказна радња из разлога што је потребно предузети одговарајуће мере у циљу заштите лица које се појављује у улози прикривеног иследника (Матијевић, 2011: 90).

Постоје различите дефиниције од стране аутора:

Према проф. Шкулићу, прикривени иследник у предистражном поступку подразумева "агента", то јест лице које на притајен и крајње дискретан начин прикупља податке о некој организованој криминалној групи, које прикупља тако што се убацује у ту криминалну групу. Према професорки Татјани Лукић прикривени иследник је можда и најзначајнији алат који полиција има у процесу прикупљања доказа против организованог криминалитета. Италијански аутор Маријано Аквавива (Mariano Acquaviva) сматра да је прикривени иследник полицијски службеник на тајном задатку, а циљ му је да разоткрије или спречи извршење кривичног дела. То је агент који прикрива свој идентитет, како би се убацио у криминалну групу. Други италијански аутор, Мауро Ђузепе Ћиларди (Mauro Giuseppe Cilardi) дефинише прикривеног иследника као тајног агента који се убацује у криминалне групе и поштујући правила те групе, настоји да анимира њене чланове, уништи њихову групу и прикупи доказе за извршена кривична дела. Такође, италијански аутор Марко Гранде (Marco Grande) наводи да прикривени иследник своју дужност врши у складу са инструкцијама и договором са правосудним органима, који га контролишу. Он мора бити спреман на различите сценарије у току вршења своје дужности, самим тим и на брзо одлучивање према ситуацији (Вулевић, 2023: 156).

Прикривени иследник подразумева посебну доказну радњу, којом се прикривени иследник инфилтрира у неку криминалну организацију с циљем прикупљања информација о структури, члановима, хијерархији и деловању те организације са циљем откривања, разјашњавања и доказивања тешких кривичних дела.

Прикривени иследник као посебну доказну радњу одређује судија за претходни поступак образложеном наредбом, а на образложени предлог јавног тужиоца посебне надлежности, уколико се другим посебним доказним радњама не могу прикупити докази, или би њихово прикупљање било знатно отежано.²¹

²¹ Чл. 183 Законика о кривичном поступку РС

Наредба судије за претходни поступак садржи: податке о лицима и криминалној групи према којима се примењује, опис могућих кривичних дела, место и време трајања ове посебне доказне радње. Она може садржати и сагласност за употребу техничких средстава за снимање разговора: оптичко, тонско, или електронско снимање. Ангажовање прикривеног иследника траје док трају разлози за његово одређивање, а најдуже до годину дана. Изузетно, судија за претходни поступак може, на образложени предлог јавног тужиоца, продужити трајање ове посебне доказне радње, најдуже још шест месеци.²²

Најчешће се под појмом "прикривени иследник" подразумева лице које је припадник полиције, које је посебно надарено, школовано, опремљено и то лице врши своју дужност тако што успоставља везу с криминалним организацијама. У току ангажовања, прикривени иследник је дужан да поступа по налогу свог претпостављеног, али и по налогу јавног тужиоца. Надлежни органи су пре ангажовања прикривеног иследника дужни да му издају лажна документа, да га упознају са креираном легендом, намештеном биографијом. Пре ступања у криминалну организацију, прикривени иследник треба да познаје језик и понашање криминалног миљеа, те да се по ступању у ту криминалну организацију поистовети са њеним члановима и прилагоди условима у њој, како би сутрадан био сматран за њеног члана (Бошковић et al. 2015: 271).

Пре ангажовања прикривеног иследника, потребно је предвидети, планирати и анализирати његову заштиту. То је врло битно, јер може доћи до откривања идентитета и ангажовања прикривеног иследника од стране криминалне групе, па и до покушаја ликвидације (Кривокапић, 1987: 225).

Пре ангажовања прикривеног иследника, потребно је одговорити на следећа битна питања: како одабрати лице за прикривеног иследника (какве треба да буду физичке особине тог лица, каква треба да буде његова интелигенција, знање, способности, психичка својства, каква је његова способност прилагођавања на различите услове живота и рада), каква је потребна обука прикривеног иследника и припрема за убацивање у криминалну организацију, опремање и снабдевање документацијом и опремом, какви су начини одржавања веза, давања упутстава и координације, који је начин убацивања лица у криминалну средину, како изгледа прогноза могућих ситуација и који су начини деловања, као и какви су начини

²² Чл. 184 Законика о кривичном поступку РС

извлачења прикривеног иследника из криминалне групе и повратак у реалан живот и које су мере заштите које треба применити (Кривокапић, 1987, 274).

Пре ангажовања прикривеног иследника, пред њега се постављају важни циљеви, а то су: добијање информација о криминалним активностима, проналажење доказа потребних за кривично гоњење неког лица, долажење до сазнања да ли се неко кривично дело планира, или је извршено, идентификовање чланова групе који учествују у криминалним активностима, доказивање односа и веза између чланова криминалне групе, проналажење лица из криминалне средине која су спремна на сарадњу као информатори или потенцијални сведоци у поступку, проверавање поузданости информација које саопштава информатор, проналажење робе или предмета стечених нелегалним путем и предвиђање најповољнијег момента за хапшење одређених лица или претресање (Матијевић, 2011: 92).

Дакле, задатак прикривеног иследника је да, уз помоћ техничких средстава и личног запажања дође до трагова и предмета кривичног дела и да их документује. Он може у току вршења своје дужности доћи до непосредних доказа: предмети или документација у вези са кривичним делом, а може и да запази разне чињенице, које могу бити релевантне за доказивање неког кривичног дела, али таква сазнања могу постати доказ једино ако се прикривени иследник саслуша као сведок у случају покретања кривичног поступка (Бошковић et al. 2015: 272-273).

У току свог ангажовања, прикривени иследник је дужан да периодично обавештава свог претпостављеног о резултатима свог рада и ситуацији у криминалној групи.²³ Редовна комуникација између прикривеног иследника и његовог претпостављеног (кад постоји прилика за то) битна је у случају да дође до неке непредвиђене ситуације у којој се прикривени иследник може наћи у току вршења своје дужности, јер би у тој ситуацији могла да му се правовремено упути помоћ и крене са извлачењем прикривеног иследника из криминалне средине и изврши хапшење чланова криминалне групе. Уколико дође до угрожавања живота, тела или здравља прикривеног иследника у криминалној групи, подношење извештаја ће се одложити до настанка повољне ситуације.²⁴

По завршетку ангажовања прикривеног иследника, он подноси извештај свом непосредном старешини о резултатима свог ангажовања, а затим његов старешина

²³ Члан 186 ст. 1 Законика о кривичном поступку РС

²⁴ Члан 152 ст. 2 Законика о кривичном поступку РС

извештај са фотографијама, оптичким, тонским и електронским снимцима предаје судији за претходни поступак, који их потом доставља јавном тужиоцу.

Дакле, допринос прикривеног иследника као посебне доказне радње је двојак. Прво, подаци до којих прикривени иследник долази у току свог ангажовања се могу искористити као доказ у кривичном поступку (исправе, аудио и видео записи, материјални докази). Друго, прикривени иследник се о чињеницама које је опазио у току свог ангажовања може испитати као сведок у кривичном поступку (Кнежевић, 2015: 387-390).

4.1 Одабир прикривеног иследника

Прикривени иследник је по правилу лице које је службеник Министарства унутрашњих послова, Безбедносно- информативне агенције (БИА) или Војно- безбедносне агенције (ВБА), а може бити и неко друго лице (Фатић et al. 2011: 219). Одабир се врши од стране министра унутрашњих послова, директора БИА или ВБА, или лица које они овласте за то. Лице се бира за то ангажовање под псеудонимом или шифром.

Лице које се бира за прикривеног иследника мора поседовати следеће особине: професионализам, непоткупљивост, способност сналажења у кризним ситуацијама, способност процене ризика, комуникативност, способност прилагођавања на живот у криминалној средини, стрпљење, јака ментална снага, висока интелигенција, добра физичка кондиција и припрема. Физички изглед прикривеног иследника је битан у смислу да је неопходно да прикривени иследник својим изгледом не одступа од изгледа чланова криминалне групе, јер би тиме себе изложио сумњи. Такође, битно је и да ништа од онога што поседује и користи не указује на његов стварни идентитет и ангажовање.

4.2 Испитивање прикривеног иследника као сведока

Превасходни циљ ангажовања прикривеног иследника није сведочење пред судом о ономе што је открио или забележио у току свог ангажовања, већ у усмеравању оперативно-тактичких и истражних радњи у конкретном случају (Сијерчић-Чолић, 2005: 357). У кривичном поступку може постојати потреба за сведочењем прикривеног иследника, при чему ће се испитивање обавити тако, да се странкама и браниоцу не открије његов идентитет, како не би дошло до угрожавања прикривеног иследника (Делибашић, 2016: 92). Сведочење прикривеног иследника подразумева изузетно

испитивање прикривеног иследника под шифром или псеудонимом.²⁵ Сведочење прикривеног иследника са прикривеним идентитетом није у складу са судском праксом и процесним правилима. Према судској пракси и процесним правилима, окривљени и његов бранилац морају да се упознају са идентитетом сведока, како не би дошло до угрожавања функције одбране (Делибашић, 2016: 12).

Подаци које прикривени иследник у току ангажовања прикупи се могу поделити у две групе:

1) подаци који сами по себи могу бити доказ у кривичном поступку;

2) подаци који сами по себи нису доказ у кривичном поступку, али су део сазнања до којих је дошао прикривени иследник у току свог ангажовања и они могу добити доказни значај тек ако их у форми исказа у својству сведока суду презентује прикривени иследник (Бошковић et al. 2015: 273)

Прву врсту чине подаци које је прикривени иследник у току свог ангажовања успео да прибави или фотокопира, предмети или средства извршења кривичног дела. У другу врсту спадају информације до којих је прикривени иследник дошао у току ангажовања у криминалној групи, али оне нису садржане у исправама, већ су део личног запажања и оне могу добити доказни значај тек ако их суду у форми исказа презентује прикривени иследник (Бошковић et al. 2015: 273).

4.3 Извршење кривичног дела и одговорност прикривеног иследника

Лицу које је изабрано за прикривеног иследника је изричито забрањено да у вршењу своје дужности подстрекава на извршење кривичног дела.²⁶ То је и став Европског суда за људска права (Делибашић, 2016: 87). Пре упућивања у криминалну групу, руководиоца безбедносних структура који је задужен за инфилтрацију прикривеног иследника у криминалну групу треба да иницира прикупљање података о криминалној групи и њеним члановима (ко су чланови групе, ко су организатори и вође, организација у групи, места окупљања, врсте и начин извршења кривичних дела, склоности, навике, слабости чланова), као и да изврши безбедносну процену. Битно је да прикривени иследник буде упознат са могућим изазовима, ризицима и претњама у току свог ангажовања, јер постоје две највеће опасности по прикривеног иследника: да буде откривен његов идентитет или ангажовање и да буде приморан на извршење кривичног дела (Матијевић, 2011: 107). Чланство у криминалној организацији често

²⁵ Члан 187 став 2 Законика о кривичном поступку РС

²⁶ Члан 185 став 4 Законика о кривичном поступку РС

подразумева да су чланови организације дужни да доказују своју лојалност и припадност вођама криминалне организације, што имплицира вршење различитих кривичних дела. Постоје мишљења да би прикривеном иследнику требало дозволити вршење кривичног дела у оквиру криминалне групе и да за то не одговара кривично. У Сједињеним Америчким Државама постоји пракса, према којој се дозвољава прикривеном иследнику у току ангажовања да изврши кривично дело, јер се на прво место ставља прибављање доказа (постојање института "прикривени агент провокатор"). Прикривени агент провокатор има ту могућност, како би заштитио себе од сваке сумње од стране чланова криминалне групе, а пре свега да би испунио циљ свог ангажовања - да би дошао до информација, трагова и предмета кривичног дела, који би касније били употребљени у кривичном поступку (Пена, Митровић, 2012: 584-585). Прикривени иследник не врши кривично дело у случају нужне одбране или крајње нужде. Нужна одбрана представља основ искључења противправности који подразумева одбрану која је неопходно потребна да би учинилац од свог добра (живот, тело, имовина) или добра другог одбио истовремени противправни напад.²⁷ Крајња нужда представља такође основ за искључење противправности који подразумева да учинилац од свог добра или добра другог одбије истовремену нескривљену опасност, која се на други начин није могла отклонити и да зло које је учињено није веће од зла које је претило.²⁸

²⁷ Члан 19 Кривичног Законика РС

²⁸ Члан 20 Кривичног Законика РС

V ОКРИВЉЕНИ КАО СВЕДОК

Опште доказне радње су до сада показале да су неефикасне у борби против организованог криминалитета, па је потребно користити софистициране и савремене методе борбе од стране државних органа. Као део тих нових мера борбе државе против организованог криминалитета, може се издвојити правни институт "окривљени као сведок", раније познат по имену "сведок сарадник". Окривљени као сведок је једна од најефикаснијих мера у борби против организованог криминалитета у правним системима већине држава, па и у Републици Србији.

Према ЗКП Србије из 2009. године, предвиђено је консенсуално решавање кривичноправних спорова, односно могућност склапања споразума о признању кривице између јавног тужиоца са једне стране и окривљеног, односно његовог браниоца, са друге стране. Ова могућност потиче из англосаксонског правног система и карактеристика је адверзијалног система кривичног поступка. Циљ ових новина у нашем кривичном поступку јесте да се убрза кривични поступак и побољша његова ефикасност (Кнежевић, 2011: 873-883).

Правни институт "окривљени као сведок" се односи на законску могућност која подразумева сарадњу чланова организоване криминалне групе са јавним тужиоцем, са циљем добијања значајних информација у погледу вршења кривичних дела и њиховој организованој криминалној групи (активности, хијерархија, чланови, вођство). Те информације могу значајно допринети процесуирању криминалне групе и њених чланова, а у замену за опрост од кривичног гоњења и заштиту личности окривљеног као сведока и чланова његове уже породице (Бркић, Фејеш, Лукић, 2005: 491-492).

Дакле, окривљени као сведок је припадник криминалне групе, против кога је поднета кривична пријава, или се већ води поступак за дело организованог криминалитета. Битно је да постоје одређене олакшавајуће околности, на основу којих се по Кривичном законiku окривљени може ослободити од казне, или му се казна може ублажити, али ако је значајан његов исказ за спречавање, откривање или доказивање других кривичних дела криминалне групе и ако је претежнији од штетних последица кривичних дела које је окривљени извршио.²⁹ То подразумева процесноправне погодности, које окривљени стиче својим сведочењем.

Неко лице може постати окривљени као сведок само по иницијативи јавног тужиоца. Потребно је да јавни тужилац оцени да је интерес за сарадњу са окривљеним

²⁹ Чл. 504д став 1. Закона о изменама и допунама Законика о кривичном поступку, Службени лист СРЈ, бр. 68/2002

претежнији од његове осуде. Он мора узети у обзир тежину извршеног кривичног дела од стране окривљеног и настале штетне последице, олакшавајуће и отежавајуће околности, али и информације које поседује окривљени и њихов значај за евентуалну осуду чланова криминалне групе (Бркић et al. 2005: 494).

5.1 Споразум јавног тужиоца и окривљеног

Споразум о признању кривице, који се склапа између јавног тужиоца и окривљеног подразумева погодбу, којом субјекти кривичног поступка кроз компромис настоје да дођу до релевантних информација. Пре подношења захтева суду, јавни тужилац је дужан да опомене окривљеног да је дужан да исказује истинито и да положи заклетву (Бркић et al. 2005: 495). Окривљени притом нема привилегију да буду ослобођен сведочења према окривљеном који му је близак сродник или неко друго блиско лице.³⁰ Окривљени у исто време не може бити ослобођен од дужности одговарања на поједина питања за која постоји вероватноћа да би тиме себе или нека блиска лица изложио кривичном прогону, тешкој срамоти или знатној материјалној штети.³¹ О изјашњењу, то јест одговору окривљеног на упозорења и опомене јавног тужиоца, сачињава се одговарајући записник (Бркић et al. 2005: 495).

О иницијативи јавног тужиоца за склапање Споразума о признању кривице одлучује суд. Предлог споразума и записник о одговору окривљеног се предаје суду. Предлог се може поднети до краја главног претреса. О предлогу на главном претресу одлучује судско веће, а у истрази ванрасправно веће. На седницу судског већа се позивају: јавни тужилац, окривљени и његов бранилац. На седници је искључена јавност. Судско веће може одлучити о предлогу јавног тужиоца тако да га може усвојити или одбити одлуком или у форми решења. Право жалбе на одлуку суда има само јавни тужилац, и то на одлуку о одбијању предлога. О жалби јавног тужиоца одлучује Врховни суд Србије. Уколико суд усвоји предлог јавног тужиоца, судско веће одређује да се из списка издвоје записници и службене белешке о ранијим исказима које је дао окривљени и они се од тада не могу користити као доказ у кривичном поступку против окривљеног (Бркић et al. 2005: 494). Једино се могу користити уколико окривљени изгуби статус "окривљеног као сведока" и тиме буде настављен поступак против њега.³²

³⁰ Члан 98 Законика о кривичном поступку РС

³¹ Члан 100 Законика о кривичном поступку РС

³² Члан 540 Законика о кривичном поступку РС

5.2 Заштита сведока у позитивним прописима

У кривичном поступку је потребно заштитити сведока, који је незаменљив извор информација, јер омогућава несметано одвијање кривичног поступка (Navarro, Mier, Burnsajd, 2018: 4).

Сведок као учесник у кривичном поступку има право на заштиту, уколико услед давања исказа или обавештења значајних за доказивање у кривичном поступку, буде изложен опасности по живот, здравље, физички интегритет, слободу или имовину, а без тог исказа или обавештења би било знатно отежано или немогуће доказивање у кривичним поступцима за кривична дела:

- 1) против уставног уређења и безбедности;
- 2) против човечности и других добара заштићених међународним правом;
- 3) организованог криминалитета.³³

Програм заштите се може реализовати пре, у току и након правноснажног окончања кривичног поступка и односи се на учеснике у кривичном поступку и њима блиска лица.³⁴

Подаци о мерама заштите сведока и других учесника кривичног поступка представљају службену тајну.³⁵

5.2.1. Заштита сведока у Републици Албанији

Мере за заштиту сведока у Републици Албанији регулисане су Законом о кривичном поступку и Кривичним закоником. Испитивање окривљеног као сведока се врши уз помоћ специјалних мера за његову заштиту, а те мере одређује суд, или се спроводе на захтев процесних странака. У случају промене идентитета неког лица ког треба испитати у поступку, суд предузима одговарајуће мере како лице и глас сведока не би били препознатљиви осталим странкама. Суд не дозвољава постављање питања сведоку која би могла разоткрити његов идентитет (Navarro et al. 2018: 9-10).

У Албанији се институт "окривљени као сведок" назива "сарадник правде". Потребно је да сарадник правде да истинит исказ у поступку и да сведочи о свим чињеницама и околностима које су му познате у вези извршених кривичних дела, иначе би у супротном одговарао по закону. Услов је да буде оптужен за било које дело организованог криминалитета (за кривично дело за које је запређена казна затвора од

³³ Члан 5 Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку

³⁴ Члан 4 Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку

³⁵ Члан 6 Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку

најмање седам година). Сарадник правде стиче тај статус потписивањем споразума са јавним тужиоцем. Споразум се може постићи у било којој фази поступка. Сарадник правде има право на специјалну заштиту, што важи и за њему блиска лица. У случају испуњења обавеза из споразума, окривљени добија умањење казне или изузеће од казне.³⁶

5.2.2. Заштита сведока у Босни и Херцеговини

У Босни и Херцеговини су за заштиту сведока надлежни ентитети. Најзначајнији прописи су: Закон о кривичном поступку, Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока Федерације БиХ, Закон о заштити свједока у кривичном поступку РС, Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока Дистрикта Брчко. Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока се примењује на 3 категорије лица: угрожени сведоци, сведоци под претњом и заштићени сведоци (Navarro et al. 2018: 15).

Угрожени сведок подразумева лице које је посебно угрожено због својих година, пола, здравственог стања, природе или последица извршеног кривичног дела. Сведок под претњом је лице чија је лична сигурност угрожена, или сигурност његове породице. Битно је да та опасност потиче од његовог учешћа у поступку и да она настаје као резултат претњи или застрашивања, а да се доводе у везу са сведочењем у поступку. Заштићени сведок је лице за које је предвиђено саслушање под посебним условима. Такво саслушање се обавља у случају да постоји тешка опасност по личну сигурност сведока, или његове породице, а да је та опасност веома озбиљна и да постоји вероватноћа да она неће престати и по завршетку сведочења. Идентитет заштићеног сведока се открива само члановима судског већа и записничару. (Navarro et al. 2018: 10).

³⁶ *ibid.*

5.2.3. Заштита сведока у Црној Гори

У црногорском правном систему, такође је предвиђен правни институт окривљени као сведок у Законнику о кривичном поступку, али носи назив "свједок сарадник". Описан је као "сарадник правде". Према члану 125 предвиђено је да тамошњи државни тужилац даје предлог да се као сведок саслуша припадник криминалне организације, који пристаје да сведочи, а против кога је поднета кривична пријава, или се води кривични поступак за кривично дело организованог криминала из члана 22 тачка 8 ЗКП. Услов је да је извесно да ће искази и докази које окривљени пружи суду знатно допринети доказивању тог кривичног дела и кривице учинилаца, или да ће помоћи у спречавању, откривању и доказивању других тешких кривичних дела криминалне организације или групе. Такође, битно је да значај његовог исказа за доказивање кривичних дела и кривице осталих учинилаца буде претежнији од штетних последица кривичног дела које се ставља на терет окривљеном. Према црногорском праву, сведок сарадник не може постати лице за које постоји основана сумња да је организатор или предводник криминалне организације. Када се донесе одлука о сведочењу сведока сарадника, кривични поступак против њега се неће покретати или настављати (чл. 129 ЗКП) и он не може бити гоњен за кривично дело организованог криминалитета. Међутим, уколико не испуни обавезе предвиђене из споразума са државним тужиоцем, то јест ако не да исказ или почини ново кривично дело организованог криминалитета пре правноснажног окончања кривичног поступка, државни тужилац предлаже укидање решења којим је одобрен статус сведока сарадника окривљеном и кривично гоњење против њега се наставља, или покреће кривични поступак. Члан 131 ЗКП предвиђа заштиту сведока сарадника. Његов исказ се слуша на затвореном рочишту, осим уколико суд процени да то није потребно. Суд не може донети пресуду која би била заснована искључиво на исказу добијеном од сведока сарадника (Navarro et al. 2018: 31/32).

5.2.4. Заштита сведока у Републици Србији

У Републици Србији заштиту сведока уређује Законик о кривичном поступку. У њему се у глави VII дефинише: "Сведок је лице за које је вероватно да ће дати обавештења о кривичном делу, учиниоцу или другим чињеницама које се утврђују у поступку". Према члану 102 ЗКП орган поступка је дужан да заштити сведока од увреде, претње и сваког другог напада. Постоје три подврсте или типа сведока.

Прва подврста - према члану 103 ЗКП уведен је појам "Посебно осетљиви сведок". То је лице које је с обзиром на свој пол, узраст, животно искуство, начин живота, здравствено стање, природу, начин или последице извршеног кривичног дела или других околности, посебно осетљиво.

Друга подврста сведока по члану 105 ЗКП је "Заштићени сведок". То је лице које би давањем исказа или одговором на поједина питања себе или блиска лица изложило опасности по живот, здравље, слободу или имовину. Према лицу које добије статус заштићеног сведока се примењују мере заштите.

Трећа подврста сведока је „Угрожени сведок“ - сведок чија је лична безбедност, или безбедност његове породице, доведена у опасност због његовог учешћа у кривичном поступку, а до чега може доћи услед претњи, застрашивања или сличних радњи, које су везане за његово сведочење у кривичном поступку (Navarro et al. 2018: 9-10).

Све ове три врсте сведока подлежу Програму заштите. О укључењу, продужењу, обустави и престанку мера заштите одлучује Комисија за спровођење програма заштите. Комисија се састоји из три члана. Први члан се именује из реда судија Врховног суда Србије. Другог члана именује Републички јавни тужилац и то је један од његових заменика. Трећи члан је руководилац Јединице за заштиту и члан је Комисије.³⁷

Јединица за заштиту је специјализована организациона јединица Министарства унутрашњих послова и она је надлежна за спровођење Програма заштите. Она је дужна да обезбеди заштићеном лицу и економску, психолошку, социјалну и правну помоћ. Сви државни органи су дужни да помогну Јединици за заштиту у спровођењу Програма заштите.³⁸

Програм заштите обухвата следеће мере заштите:

- 1) физичка заштита личности и имовине;

³⁷ Члан 7 Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку

³⁸ Члан 12 Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку

- 2) промена пребивалишта и премештање у другу заводску установу;
- 3) прикривање идентитета и података о власништву;
- 4) промена идентитета.³⁹

Физичка заштита личности и имовине подразумева спречавање противправног угрожавања живота, здравља, физичког интегритета, слободе или имовине заштићеног лица.⁴⁰

Промена пребивалишта подразумева привремено или трајно пресељење заштићеног лица на локацију коју одреди Јединица за заштиту. Премештање у другу заводску установу подразумева премештање лица које је лишено слободе из завода у коме се налази у заводску установу коју одреди Јединица за заштиту у договору са Министарством правде.⁴¹

Мера прикривања идентитета и података о власништву састоји се из потпуне или делимичне измене личних података заштићеног лица. Ова мера може укључивати и промену физичких карактеристика заштићеног лица.⁴²

Што се тиче односа прикривеног иследника и окривљеног као сведока са једне и заштите сведока са друге стране, овај однос се може посматрати на следећи начин: прикривени иследник и окривљени као сведок могу добити ту улогу у кривичном поступку, а све то са циљем долажења до доказа, то јест трагова и предмета кривичног дела, као и до чињеница које су релевантне за кривични поступак који се води за одређено кривично дело. Зато прикривени иследник и окривљени као сведок имају веома значајну улогу као сведоци у кривичном поступку. Да би се омогућило несметано одвијање кривичног поступка, потребно је омогућити присуство сведока у поступку, али и побринути се за њихову безбедност и безбедност њихових породица. Све то је веома значајно, јер је могуће да може доћи до њиховог угрожавања од стране организованих криминалних група којима су прикривени иследник или окривљени као сведок припадали. Ако све ово узмемо у обзир, можемо закључити да без ове две врсте сведока тешко можемо очекивати да ће организоване криминалне групе бити процесуиране. Судска одлука се не може заснивати искључиво на исказу прикривеног иследника, али су његова сазнања и запажања свакако од значаја за доказни поступак.

³⁹ Члан 14 Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку

⁴⁰ Члан 16 Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку

⁴¹ Члан 17 Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку

⁴² Члан 20 Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку

Прикривени иследник и окривљени као сведок могу се сврстати у групу посебно осетљивих сведока, до те мере да се може претпоставити да ће њихова безбедност бити угрожена, што захтева реакцију надлежних органа у виду мера заштите.

VI УПОРЕДНИ ПРИКАЗ ПРИМЕНЕ ИНСТИТУТА ПРИКРИВЕНОГ ИСЛЕДНИКА И ОКРИВЉЕНОГ КАО СВЕДОКА

У савременом друштву, без обзира на све шири спектар људских права и слобода, јављају се све веће могућности за угрожавање истих. Неопходно је одржати равнотежу између мера сузбијања организованог криминалитета и поштовања људских права и слобода. Циљ је избећи евентуалне злоупотребе и прекорачења службених овлашћења. У томе веома важну улогу има национални правни систем, чији је задатак да дефинише и ограничи овлашћења државних органа у сузбијању криминалитета.

6.1. Искуства Италије

У италијанском праву прикривени иследник се у случају извршења кривичног дела у току свог ангажовања не кажњава, уколико поступи по одредбама члана 51 Кривичног законика Републике Италије. Дакле, уколико постоји легитимни налог јавне власти, прикривени иследник се ослобађа од казне. Судска полиција у Италији има овлашћења да примењује истражне мере и радње, како би прикупила трагове и предмете кривичних дела, који могу имати доказну снагу у кривичном поступку (Вулевић, 2023: 165).

6.2. Искуства Сједињених Америчких Држава

У Сједињеним Америчким Државама постоје извесна ограничења око ангажовања прикривеног агента провокатора. Она се односе на то да прикривени агент провокатор не би смео да буде ангажован од стране агенције дуже од 24 часа без судског налога. Ова посебна доказна радња у САД може укључивати пословне, социјално-друштвене односе, али не и приватне односе. Уколико се ова два ограничења не испоштују, докази који би се прибавили, у том случају би били незаконити. Према ставу Врховног суда САД, када прикривени агент провокатор у току свог ангажовања наступи према осумњиченом са лажним идентитетом и прикривеним стварним намерама, дође до одређених сазнања тако што уђе у стан осумњиченог, онда се у том случају не може говорити о повређеном праву на неповредивост стана. То се односи на међусобно

поверење и личне односе, који са собом носе животни ризик у вези са одабиром саговорника и пријатеља (Вулевић, 2023: 165).

Један од најбољих примера инфилтрације у криминалну средину представља убацивање агента ФБИ Џозефа Пистонеа (Joseph Pistone) под лажним именом Дони Браско (Donnie Brasco) у Бонано (Bonano) фамилију њујоршког дела Коза Ностре (Cosa Nostra). Операција је трајала од 1975. до 1981. године. Пошто је веома добро креирана легенда, а и захваљујући личним способностима прикривеног иследника, он је постао члан те јаке криминалне организације. Он је временом стекао поверење својих шефова и напредовао у хијерархији. Са својим положајем достигао је ту висину да је имао прецизне информације о преговорима те криминалне организације са другим криминалним организацијама. Пистоне је током свог ангажовања често био озвучен, тако да су надлежни органи могли да чују разговор прикривеног иследника са другим члановима криминалне организације. У ситуацијама када није био озвучен, Пистоне је записивао битне детаље, да би потом могао прецизно да сведочи на суду. Када су увидели да је Пистоне одан и способан члан криминалне групе, шефови групе су желели да га унапреде, али је његов задатак пре тога био да убије једног члана њихове криминалне групе, који се огрешио о њу. Међутим, ФБИ је тада одлучио да повуче Пистонеа и да прекине даље ангажовање. Недуго затим су чланови криминалне организације сазнали да је Пистоне убачени полицијски агент. Члан криминалне организације који је увео Пистонеа у систем је убрзо нестао, а после годину дана је пронађен његов леш са одсеченим рукама и умотан у пластичну кесу. Тиме је криминална организација показала да не прашта то што је њихов члан омогућио прикривеном иследнику да дође до највиших чланова у хијерархији. Неки од чланова организације који су Пистонеу омогућили да дође до важних информација су убијени, а неки су избачени из организације. У току свог дугог ангажовања Пистоне и ФБИ су прикупили много доказа у вези са кријумчарењем хероина у САД, познатији као "Pizza Connection". Кријумчарење се обављало тако што је у конзерви кечапа и сира за потребе пицерија у Бруклину, унутра био хероин. На крају операције, лишено је слободе више од сто чланова Бонано фамилије и Коза Ностре (Скакавац, Скакавац, 2017: 53-54). Овај случај сугерише колико је опасан задатак прикривеног иследника и какве су могуће последице по његов интегритет. Заштита прикривеног иследника од стране полиције је практично немогућа, јер је стално у окружењу криминалног клана и мала грешка може бити кобна по њега.

У правном систему Сједињених Америчких Држава значајно место заузима Споразум о сведочењу. Он подразумева да се окривљени обавезује да призна кривицу и да сведочи против других окривљених у поступку, у замену за изрицање блаже кривичне санкције. Наглашава се да то мора бити у другом поступку, а не у оном који се води против окривљеног као сведока. Да би добио статус "окривљени као сведок" окривљени преговара са јавним тужиоцем. Јавни тужилац, у замену за признање кривице и сведочење окривљеног против других извршилаца кривичних дела - основне обавезе окривљеног из споразума, предлаже изрицање блаже казне окривљеном. Притом суд не мора да зна детаље преговора и њихове резултате. За закључење споразума није важно које је кривично дело извршио окривљени, као ни то за које дело треба да сведочи. У америчком праву се дозвољава да организатор криминалне групе добије статус окривљеног као сведока. То је тако зато што се сматра да организатор криминалне групе располаже са највише информација о делатности групе, као и о њеним члановима. Због тога се сматра да је овакав приступ неправедан, из разлога што организатор кад добије статус окривљеног као сведока, може добити мању казну у односу на друге чланове групе, иако је његова одговорност за извршена кривична дела значајно већа. До реализације закљученог споразума између јавног тужиоца и окривљеног може доћи тек по испуњењу обавеза од стране окривљеног. Окривљени може, по закључењу споразума, да одустане од њега, али је у том случају у знатно тежој ситуацији. Такође, и јавни тужилац може да одустане од споразума по свом нахођењу, али се то у пракси најчешће не ради, да би се сачувала његова професионална репутација. Крајњи циљ постизања овог споразума јесте повољшање ефикасности америчког правног система (Бановић, Турањанин, 2014: 80-81). Дакле, у САД постоји висок проценат примене правног института "окривљени као сведок". Томе сведочи чињеница да преко 90% окривљених признају кривицу. Скоро 20% случајева се завршава споразумом о признању кривице, са клаузулом о сведочењу, а највећи део њих се односи на кривичне поступке везане за трговину опојним дрогама (Кнежевић, Ђукић, 2017: 435).

6.3. Искуства Немачке

Према немачком закону, прикривени иследник може бити ангажован само ако постоје чињенице које указују да је учињено неко од ових кривичних дела: из области нелегалног промета наркотика или оружја, из области заштите државе, из заната или навике, или ако је дело извршено од стране члана банде или на неки други организован

начин (Петровић, 2016: 150). Према тамошњим законским одредбама, прикривени иследник може да уђе у нечији стан, али само по одобрењу суда. Он не сме да прилази стану осумњиченог, нити да у њега уђе под маском мајстора или поштара, већ то може учинити само на основу поверења које би осумњичени стекао у односу према њему. Дакле, у том случају веома је значајна добро осмишљена легенда (Вулевић, 2023: 165-166).

6.4. Искуства Мађарске

У Мађарској прикривени иследник може да направи тонски снимак само на јавном месту. Прикупљање доказа и података уласком у нечији стан је могуће само уз судски налог. Уласком у стан би било угрожено право на приватност лица. Угрожавање права на приватност подразумева: улазак у приватне просторије, тајно снимање комуникације, озвучење туђих просторија, отварање фиока, читање докумената осумњиченог (Вулевић, 2023: 166).

6.5. Искуства Велике Британије

Правна литература издваја "Случај Кејт Вилсон" из Велике Британије. Наиме, она је као приватни тужилац у кривичном поступку, навела у тужби да је у приватној интимној вези са прикривеним иследником Марком Кенедијем, који је наступао под легендом Марк Стоун. Кејт Вилсон је 2010. сазнала да је њен тадашњи партнер ислеђивао од 2003. до 2005. године, док је била предмет посебне доказне радње. За то време је дошло до повреде људских права и слобода, телесног и личног интегритета тужитељке. После тога, полиција је настојала да спречи Трибунал за истражна овлашћења да сазна нешто више о предметном случају.⁴³ Међутим, 2021. године Трибунал је донео пресуду, којом се указује на то да је полиција прекорачила своја службена овлашћења, јер је Кејт Вилсон била предмет посебне доказне радње без законског основа. Тачније, прикривени иследник Марк Кенеди је прекорачио своја овлашћења. Овај случај нам потврђује да су приватни и лични односи прикривеног иследника и припадника криминалне организације недозвољени и незаконити (Вулевић, 2023: 169).

⁴³ Трибунал за истражна овлашћења је специјализовани трибунал за људска права који суди у предметима законитости спровођења активности прикривеног иследника и других службеника у Уједињеном Краљевству.

6.6. Искуства Европске Уније

Пракса деловања прикривеног иследника у праву Европске Уније је показала да је коришћење овог правног института оправдано, пре свега због његове ефикасности, у смислу успешног проналажења трагова и предмета кривичних дела и самим тим обезбеђивања доказа у кривичном поступку. Један од проблема коришћења овог правног института у ЕУ је угрожавање функције одбране у кривичном поступку, тако што се прикривеном иследнику даје статус "анонимног сведока", чиме се онемогућава да окривљени и његов бранилац испитују прикривеног иследника. У току вршења своје дужности, у више случајева је долазило до подстрекавања на извршење кривичног дела од стране прикривеног иследника, чиме је дошло до повреде Европске конвенције за људска права (Caradonna, 2003: 1). Постоје и бројна мишљења да се применом овог правног института повређује право на приватност, као важно људско право.

6.7. Искуства Црне Горе

У Црној Гори је познат случај који се везује за шкаљарски и кавачки клан и рат између њих. Наиме, у улози окривљеног као сведока нашао се Милан Канкараш, који је у исто време био члан и једне и друге криминалне групе. То се реализовало тако што је прихватио позив Владимира Рогановића из кавачког клана, да га обавештава о активностима и кретању чланова шкаљарског клана, окупљених око Зорана Мрваљевића Мрве. У то време долази до жестоког обрачуна између кланова, које се испољило кроз ликвидације чланова супротстављених кланова. Зато је сваки од ових кланова настојао да се обрачуна са другим тако што би долазио на сваке могуће начине до информација о активностима и члановима другог. Информације су често скупо плаћане у вредности од више стотина хиљада евра, или неколико килограма кокаина. У све то је био уплетен и потоњи окривљени као сведок, који је учествовао у прослеђивању информација, али и у примопредаји дроге и комуникацији са члановима оба клана. Затим је окривљени пристао да сведочи о активностима шкаљарског и кавачког клана. У кривичном поступку Специјално државно тужилаштво је означило Зорана Мрваљевића Мрву као шефа криминалне организације. Међутим, он тада није осуђен, већ је оптужница одбачена, зато што се судска одлука не може заснивати искључиво на исказу окривљеног као сведока, а других доказа није било.⁴⁴

⁴⁴ Нова.рс (2020). Сведок сарадник проговорио: раскринкао Кавчане и Шкаљарце (електронска верзија), преузето 12.12.2024. <https://nova.rs/vesti/hronika/svedok-saradnik-progovorio-raskrinkao-kavcane-i-skaljarce/>

6.8. Искуства Србије

У Србији су посебне доказне радње уведене 2001. године у Законик о кривичном поступку. Тада су биле предвиђене само две посебне доказне радње: надзор и снимање телефонских и других разговора или комуникације другим техничким средствима и оптичко снимање лица. Изменама и допунама Законика из 2002. уведене су и остале посебне доказне радње: симуловани послови, рачунарско претраживање података, контролисана испорука и прикривени иследник (Вулевић, 2023: 164).

У Србији је употреба прикривеног иследника примењена у почетку на чувеном случају "саобраћајна мафија". Чланови криминалне групе - двадесет четворо, међу којима је био један број полицајаца, осуђено је на 51 годину и 10 месеци затвора 2009. године. Они су осуђени зато што су лажирали полицијске записнике о саобраћајним незгодама и тиме оштетили више осигуравајућих кућа за око двеста хиљада евра. То је рађено тако да су фалсификовани записници. У незгодама је повећавана наводна штета на возилима. Полицајци који су били чланови криминалне групе су за петсто или хиљаду евра сачињавали фалсификоване записнике о увиђају саобраћајних незгода, које се нису ни догодиле. Они су добијали фалсификоване податке о возачима и возилима, а затим су наводили мале штете, да би предмет отишао код судије за прекршаје. По покретању поступка, пред судом би се појавили наводни сведоци, а обавезно се појављивао и један који је увек признавао кривицу за незгоду. Са решењем о кажњавању, остали припадници криминалне групе су одлазили у осигуравајуће заводе "Дунав", "Делта", "Винер Штедише". Тамо су имали своје људе међу проценитељима штете и вештацима, који су им правили налазе према којима је штета много већа, како би осигурање исплатило много већу суму. Потом су у осигуравајуће заводе долазиле особе са фалсификованим пуномоћјем и узимали новац од исплате штете. Криминална група је откривена захваљујући прикривеном иследнику, који је тада први пут коришћен код нас. Међутим, упркос значајним резултатима које је остварио својим ангажовањем, прикривени иследник је добио претње од чланова криминалне групе. Први прикривени иследник код нас је Милован Милутиновић, који је имао велике проблеме због свог ангажовања. Прво су га комшије и мештани гледали као криминалца који лажира саобраћајне незгоде, а затим је у поступку окривен његов идентитет. То је проузроковало телефонске претње, опљачкана му је кућа, а затим и запаљена. На крају је исценирана саобраћајна незгода, за шта је окривљена његова супруга.

У нашем праву једна од основних карактеристика Споразума јавног тужиоца са окривљеним је та да се он може склопити само за кривична дела из члана 162 Законика о кривичном поступку. То се односи само на кривична дела за која је надлежан јавни тужилац посебне надлежности, што значи да су та дела у надлежности Тужилаштва за организовани криминал и Тужилаштва за ратне злочине (Кнежевић, Ђукић, 2017: 437).

Код нас Споразум између јавног тужиоца и окривљеног доживљава своју експанзију након доношења Законика о кривичном поступку 2012. године. У првих 18 месеци примене, донето је 100 пресуда на основу Споразума о признању кривичног дела. Сам споразум настаје као сагласност воља између странака у поступку и мора бити одобрен од стране суда. Дакле, учесници у закључењу споразума су: јавни тужилац, окривљени и његов бранилац (Станковић, 2016: 132).

У нашем правном систему, први човек који је добио статус окривљеног као сведока је био Љубиша Буха Чуме, вођа криминалног Сурчинског клана из деведесетих и почетком двехиљадитих. Он је склопио споразум са јавним тужиоцем и сведочио против чланова Земунског клана. У почетку је радио заједно са Душаном Спасојевићем, званим "Дућа" и "Шиптар". Тада су били уједињени у оквиру сурчинског клана. Бавили су се трговином наркотика, шверцом горива и цигарета, убиствима, изнудама, отмицама, одузимањем моторних возила и њиховим враћањем у замену за новац. Међутим, почетком 2001. године, Спасојевић се осамостаљује и формира свој земунски клан. У томе му је значајно помогао Миле Луковић звани "Кум". Они су потом почели да преузимају све везе бившег сурчинског клана са појединим органима власти, па и са безбедносним структурама и да се обрачунавају са члановима сурчинског клана. Најјача веза коју су имали са безбедносним структурама им је био Милорад Улемек Легија, командант тадашње Јединице за специјалне операције при Министарству унутрашњих послова. По почетку рата, чланови земунског клана су много пута покушавали да убију Чумета, али без успеха. Покушали су атентат 3.8.2002. године у дворишту фирме "Контрап - Динара". Том приликом је убијен Чуметов телохранитељ. Убица је држао и Чумета на нишану, али није успео да га убије, јер му се метак заглавио у цеви. Децембра исте године, његова фирма "Дифенс роуд" дигнута је у ваздух са 33 килограма пластичног експлозива када је дошао у седиште фирме. Међутим, и тај покушај је преживео. Следећи покушај се десио почетком 2003. године у хотелу у Анкари, када је послат као извршилац Дејан Миленковић Багзи, потоњи извршилац неуспешног атентата на тадашњег српског премијера Зорана Ђинђића. Главни организатори свих покушаја атентата на Чумета били су Душан Спасојевић и

Милорад Улемек Легија. Након тога, Чуме је побегао у Словачку, где је дао исказ тадашњем Специјалном тужиоцу за борбу против организованог криминала Јовану Пријићу. Тужилац се у Србију вратио 11.3.2003. године са потписаним исказом, а сутрадан је убијен премијер. У свом исказу, Љубиша Буха Чуме је говорио о убиствима, отмицама и о трговини наркотицима земунског клана, а о плановима клана за убиство премијера Ђинђића није био упознат, јер је био већ у сукобу са својим бившим сарадницима.⁴⁵

VII ЗНАЧАЈ ИНСТИТУТА ПРИКРИВЕНОГ ИСЛЕДНИКА И ОКРИВЉЕНОГ КАО СВЕДОКА У ОТКРИВАЊУ И ДОКАЗИВАЊУ КРИВИЧНИХ ДЕЛА

У данашње време се организоване криминалне групе вешто прилагођавају свим економским, политичким и социјалним условима. Њиховом развоју значајно погодује и технолошки напредак који је стално присутан у данашњем свету, па се криминалне групе често ослањају на напредна технолошка средства у циљу извршења кривичних дела, њиховог прикривања, као и комуникације између чланова криминалне групе. Све то веома отежава борбу државних органа против организованог криминалитета, али и показује да су и државни органи способни да се прилагоде новим условима, како би се успешно изборили са овом друштвено негативном појавом. Зато се кренуло са применом правних института који су у страним земљама показали изузетну ефикасност у борби против организованог криминалитета.

Све то показује да су државни органи морали да пронађу одговарајућа решења за овај велики проблем. Нашли су га у употреби инсајдера у криминалној групи. Прикривени иследник и окривљени као сведок представљају инсајдере, који су изабрани са циљем прикупљања доказа, али и информација о организованим криминалним групама, њиховим вођама и члановима. Најбитнија разлика између ових инсајдера јесте та да је прикривени иследник службено лице, које се под надзором државних органа убацује у криминалну организацију, док је окривљени као сведок члан криминалне организације, који, под одређеним условима, пристаје да учествује у поступку против вођа криминалне организације и њених чланова. Заједничко за оба ова инсајдера јесте да обојица прикупљају доказе тако што претходно стичу поверење вођа криминалне групе и њених чланова. Спремност обе врсте инсајдера на сарадњу и

⁴⁵ Српскаинфо (2024). Ко је Љубиша Буха Чуме (електронска верзија), преузето 6.12.2024. <https://srpskainfo.com/video-foto-ko-je-ljubisa-buha-cume-bio-prvi-svjedok-saradnik-zena-ga-trovala-a-zemunci-hjtjeli-da-ga-ubiju/>

допринос у кривичном поступку може свакако довести у опасност њихове животе и њихове породице, па је потребно заштитити лица која буду изабрана за те улоге.

Примена ових правних института може бити од користи једино ако се они примењују у складу са Уставним и законским одредбама. У супротном, могло би доћи до злоупотреба од стране државних органа који се баве сузбијањем организованог криминалитета, па и до угрожавања правног система државе у случају непотребног ширења примене тих мера и радњи у пракси.

Дакле, крајњи и основни циљ ових правних института јесте да се пронађу трагови, предмети кривичних дела, као и учиниоци. Тиме би се дао значајан допринос несметаном одвијању и ефикасности кривичног поступка. Зато они заузимају веома значајно место у нашем правном систему.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Природа организованог криминалитета је таква да је тешко доћи до сведока и доказа о извршеним кривичним делима. Посебно је тешко доћи до неког случајног сведока, који је ненамерно присуствовао извршењу неког тешког кривичног дела. Такође, тешко је приволети неког члана организоване криминалне групе на сарадњу. То је тако зато што то лице стрепи за своју безбедност и безбедност своје породице, али и за то да ће као члан криминалне групе бити гоњен за кривична дела организованог криминалитета (Стојановић, 2018: 13).

Правни институти прикривени иследник и окривљени као сведок настали су као потреба државе да се супротстави експанзији организованог криминалитета, који је код нас био на врхунцу крајем прошлог и почетком овог века. Зато су ова законска решења преузета од неких западноевропских земаља и САД, које су много раније почеле са њиховом употребом.

Прикривени иследник је посебна доказна радња која подразумева убацивање прикривеног иследника у организовану криминалну групу са циљем спречавања, откривања и доказивања тешких кривичних дела. Посебан акценат се ставља на прикупљање личних и материјалних доказа током ангажовања прикривеног иследника.

Окривљени као сведок подразумева процесну могућност која се даје осумњиченом члану организоване криминалне групе, који би, склапањем споразума са тужиоцем, дао свој исказ и изнео доказе против вођа и чланова организоване криминалне групе.

Кроз период развоја, институт прикривеног иследника је прошао еволуцију од оруђа у рукама апсолутистичких владара до правног института који је изузетно значајан за прикупљање доказа о делатностима криминалних група.

Окривљени као сведок је настао као потреба државних органа да дођу до доказа и осумњичених за извршена тешка кривична дела.

У данашње време организоване криминалне групе користе савремена средства и методе у циљу вршења кривичних дела, њиховог прикривања и комуникације између својих чланова. Дакле, циљ ових правних института је да се дође до трагова, предмета кривичних дела и до осумњичених.

Циљеви ових правних института се могу остварити само ако се они примењују у складу са законским прописима, јер се тиме одузима могућност злоупотребе службених овлашћења државних органа и угрожавања људских права и основних слобода.

Лица која буду изабрана за улогу прикривеног иследника и окривљеног као сведока имају велику одговорност, јер од њиховог вршења дужности зависи одвијање кривичног поступка. Зато се тим лицима мора пружити одговарајућа заштита, као и њиховим породицама. То је тако јер могу постати мета организованих криминалних група, које би тиме покушале да уклоне ова лица и спрече несметано одвијање поступка и изношење доказа против њих.

Упоредно искуство примене правних института прикривеног иследника и окривљеног као сведока показује да су они уведени са циљем побољшања ефикасности државних органа у борби против организованог криминалитета. Свакако, јединствени циљ свих модерних демократских земаља јесте да се обезбеди законита примена ових правних института и да они испуне своју сврху постојања, а то је сузбијање организованог криминалитета.

Између ова два правна института постоји једна врло битна разлика. То подразумева да је прикривени иследник најчешће припадник безбедносних структура, који се убацује у организовану криминалну групу са циљем спречавања, откривања и доказивања тешких кривичних дела, док је окривљени као сведок члан организоване криминалне групе против кога се води поступак за кривично дело организованог криминалитета, али је пристао да, уз одређене уступке, да релевантне информације у вези са својом криминалном групом и њеним вођама и члановима. Дакле, окривљени као сведок је стварни члан организоване криминалне групе, а прикривени иследник је инфилтриран у групу, како би дошао до доказа за извршена кривична дела групе и њених чланова.

Сличност је та што оба правна института омогућавају долазак до информација, трагова, предмета кривичних дела, па и до самих учинилаца, када се ради о тешким кривичним делима организованог криминалитета. Тиме се доприноси несметаном одвијању кривичног поступка и његовој ефикасности.

Такође, заједничка карактеристика ова два правна института јесте и етичка дилема њиховог коришћења у борби против организованог криминалитета. То се огледа у томе што приликом њиховог коришћења може доћи до задирања у Уставом гарантована људска права и слободе: право на приватан живот, право на неповредивост стана, право на комуникацију са другим лицима, право на неповредивост писама, право на лични идентитет и интегритет, право на сексуалну опредељеност, право на поштовање части и угледа. Зато је примена оба ова правна института под надзором правосудних органа (Вулевић, 2023: 159-160).

Једна од најзначајнијих карактеристика оба ова правна института јесте одабир лица која се могу наћи у тој улози. У улози окривљеног као сведока се бира припадник организоване криминалне групе, што се може догодити и у случају прикривеног иследника, јер по садашњем ЗКП, могуће је изабрати и "неко друго лице", што значи да није обавезно да прикривени иследник буде припадних безбедносних структура. Разлика се огледа и у томе да прикривеног иследника бирају министар унутрашњих послова, директор БИА или ВБА, или лице које они овласте, док се окривљени као сведок бира од стране јавног тужиоца и између њих се склапа споразум о признању кривице.

Прикривени иследник и окривљени као сведок као правни институти несумњиво имају оправданост примене у пракси. На то упућују околности да организовани криминалитет представља друштвено негативну појаву са високом друштвеном опасношћу, која све више добија међународну димензију.

Одабир лица која се појављују у улози прикривеног иследника или окривљеног као сведока мора бити поверен стручним и објективним лицима и мора бити обављен по највишим стандардима струке, а поготово с обзиром да се у улози прикривеног иследника могу појавити безбедносно интересантна лица, те се може поставити питање њихових мотива за сведочење.

Крајњи циљ који оправдава употребу ова два правна института јесте свакако уклањање друштвене опасности и несметано одвијање кривичног поступка, посебно с обзиром да смо сведоци да деловање организованих криминалних група може пореметити и само функционисање државе, што нам показују бројни примери од почетка XXI века.

Прикривени иследник може бити испитан у доказном поступку давањем исказа о чињеницама и доказима до којих је дошао у току свог ангажовања у организованој криминалној групи. Прикривени иследник може прикупити значајне материјалне доказе, али због ризика под којим се налази у току обављања дужности, велика је вероватноћа да неће моћи да документује сва сазнања. У том случају сведочење прикривеног иследника добија доказну снагу, али се судска одлука не може заснивати искључиво на исказу прикривеног иследника.

Окривљени као сведок има несумњиво мању доказну снагу у доказном поступку од сведочења прикривеног иследника, пре свега јер је упитан његов мотив за сведочење. Мотив окривљеног као сведока може бити двојак: у виду доприноса кривичном поступку, или у циљу побољшања сопственог положаја окривљеног у

поступку. Без обзира на унапред речено, сматрам да се сведочење окривљеног као сведока треба вредновати подједнако као и сведочење свих других сведока уколико је окривљени као сведок спреман да пружи релевантне материјалне доказе у кривичном поступку.

Сматрам да је примена правних института прикривеног иследника и окривљеног као сведока изузетно корисна, али да постоји велики простор за побољшања, уз праћење и примену искустава и достигнућа из држава у којима се ови правни институти дуже и чешће користе.

ЛИТЕРАТУРА

- Бановић, Б. Турањанин, В. (2014). *Споразум о сведочењу осуђеног у кривичном процесном законодавству Републике Србије*. Крагујевац: Правни факултет.
- Бајовић, В. (2009). *Споразум о признању кривице – упоредно-правни приказ*. Београд: Правни факултет.
- Бјелајац, Ж. (2013). *Организовани криминалитет - Империја зла*. Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија Нови Сад.
- Бошковић, М. Скакавац, З. (2015). *Криминалистика Методика-Оператива*. Нови Сад: Факултет за правне и пословне студије "Др Лазар Вркатић".
- Бошковић, Г., Мијалковић, С. (2008). *Специфичности организационе структуре криминалних организација*. Београд: Наука Безбедност Полиција, број 1.
- Бркић, С. Фејеш, И. Лукић, Т. (2005). *Заштита сведока, Сведок сарадник, Прикривени иследник*. Нови Сад: Адвокатска комора Војводине.
- Вулевић, О. (2023). Прикривени иследник и угрожавање основних људских права и слобода с акцентом на право на приватност, у: *Безбедност 2/23*. Београд: Министарство унутрашњих послова Републике Србије, стр 152-171
- Volkman, E. (1994). *Spies: The Secret Agents Who Changed The Course Of History'*
- Грубач, М. (2009). *Организовани криминал у Србији*. Сплит: Зборник радова правног факултета у Сплиту.
- Делибашић, В. (2016). *Прикривени иследник*. Београд: Журнал за криминалистику и право.
- Ђан, А. Ђорђевић, С. Литавски, Ј. Дичић Костић, Н. (2014). *Збирка предлога практичне политике за реформу полиције у Србији*. Београд: Београдски центар за безбедносну политику, Београдски центар за људска права, Центар за развојну политику и сарадњу.
- Игњатовић, Ђ. (2014). *Казнена реакција у Србији*. Београд: Правни факултет у Београду.
- Илић, Г. Матић Бошковић, М. (2015). *Посебне мере тајног прикупљања података у кривичном поступку: Поглед из правосуђа*. Београд: Београдски центар за безбедносну политику.
- Киурски, Ј. (2011). Улога јавног тужиоца у борби против организованог криминала: у: Фатић, А. Бановић, Б. (ур.). *Друштвени аспекти организованог*

криминала. Београд: Институт за међународну политику и привреду, стр. 11-39. 127-153, 173-225.

- Кнежевић, С. Ђукић, М. (2017). Споразум о сведочењу окривљеног у кривичном процесном законодавству Србије; у: *Зборник радова "Национално и међународно правно-актуелна питања и теме"*, Косовска Митровица, том I, стр. 429- 442

- Кнежевић, С. (2015). *Кривично процесно право - општи део*. Ниш: Правни факултет.

- Кнежевић, С. (2011). *Консенсуалне форме одлучивања у преткривичном и кривичном поступку*. Удружење правника Србије, број 9: Београд.

- Кривокапић, В. (1987). *Криминалистичка тактика*. Београд.

- Лечић, Б. (2017). Споразуми јавног тужиоца и окривљеног; у: *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*.

- Љубинковић, М. (2021). *Ангажовање и поступање прикривеног иследника-Етички изазови правних решења*. Нови Сад: Адвокатска комора Војводине.

- Магх, Г. (1995). *Undercover: Police Surveillance in Comparative Perspective*

- Матијевић, М. (2011). *Криминалистички аспекти ангажовања прикривеног истражиоца*. Бања Лука: Факултет правних наука.

- Милетић, Ј. (2023). *Сведок сарадник у кривичном поступку*. Ниш: Правни факултет.

- Милосављевић, Б. (2015). *Правни оквир и пракса примене посебних поступака и мера за тајно прикупљање података у Републици Србији*. Београд: Београдски центар за безбедносну политику.

- Моравац, С. (2016). *Одговорност прикривеног иследника*. Нови Сад: Правни факултет.

- Navarro, C. Mier, J. Burnsajd, S. (2018). *Компаративна анализа законодавства о заштити сведока у региону Западног Балкана*. Winpro III.

- Нова.рс (2020). *Сведок сарадник проговорио: раскринкао Кавчане и Шкаљарце* [електронска верзија], преузето 12.12.2024. <https://nova.rs/vesti/hronika/svedok-saradnik-progovorio-raskrinkao-kavcane-i-skaljarce/>

- Нинчић, Ж. (2019). *Прикривене полицијске активности и људска права-специфичност односа*. Београд: Министарство унутрашњих послова.

- Нинчић, Ж. (2019). *Прикривене операције у функцији сузбијања организованог криминала*. Београд. Министарство унутрашњих послова Републике Србије.

- Нинчић, Ж. (2010). *Могућност ангажовања прикривеног иследника у откривању кривичних дела тероризма*. Београд: Војно дело.
- Пена, У. Митровић, Д. (2012). *Питање допуштености или недопуштености извршења кривичног дела од стране прикривеног истражитеља*. Бања Лука: Правна ријеч.
- Петровић, Т. (2016) Ангажовање прикривеног иследника; у: Кубињец, Ј. (ур.), *Гласник Адвокатске коморе Војводине*. Нови Сад стр. 147-186
- Пешић, Д. (2008). *Прикривени иследник*. Ниш: Факултет за правне и пословне студије.
- Плазинић, М. (2015). *Посебне доказне радње и контрола њихове употребе*. Београд: Удружење тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије.
- Радио Слободна Европа. *Организовани криминал на Балкану*. Преузето 24.11.2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/825315.html>
- Савет Европе. (2013). *Примена специјалних истражних средстава*. Београд: Савет Европе.
- Сијерчић- Чолић, Х. (2005). *Коментари закона о кривичном поступку у Босни и Херцеговини*. Сарајево.
- Скакавац, З. Скакавац, Т. (2017). *Кривичнопроцесна регулација посебних доказних радњи у Републици Србији и њихова примена у савременој пракси*. Нови Сад: Цивитас.
- Српскаинфо. Ко је Љубиша Буха Чуме [електронска верзија], преузето 6.12.2024. <https://srpskainfo.com/video-foto-ko-je-ljubisa-buha-cume-bio-prvi-svjedok-saradnik-zena-ga-trovala-a-zemunci-htjeli-da-ga-ubiju/>
- Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Институт за криминолошка и социолошка истраживања. (2011). *Ревиија за криминологију и кривично право*. Београд.
- Станковић, М. (2020). *Посебне доказне радње у функцији сузбијања организованог криминала у Републици Србији*. Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе.
- Станковић, Б. (2016). *Споразум о признању кривичног дела*. Београд: Правни факултет.
- Стојановић, И. (2018). *Прикривени иследник у законодавству и пракси*. Ниш: Правни факултет.

- Турањанин, В. (2016). *Споразум о признању кривичног дела* - докторска дисертација, Крагујевац.
- Unicri. (2008). *Борба против организованог криминала у Србији*. Београд.
- United Nations, Department of Economic and Social affairs, Fifth United Nations Congress of the preventions of crime and the treatment of offenders, Geneva, September 1-12, 1975. *Changes in forms and dimensions of criminality - transnational and national*, [електронска верзија], преузето 18.03.2025 <https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/65619NCJRS.pdf> page 9-10.
- Фатић, А. Бановић, Б. (2011). *Друштвени аспекти организованог криминала*. Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Фејеш, И. (2014). *The undercover agent in the criminal procedure law of Serbia and Montenegro*. Нови Сад: Правни факултет.
- Чејовић, Б., (2008). *Принципи кривичног права, Досије*. Београд.
- Шикман, М. (2017). *Законитост доказа прибављених посебним истражним радњама у свијетлу одлука Европског суда за људска права*. Бања Лука: Правни факултет.
- Шкулић, М., (2018). *Организовани криминалитет, појам, појавни облици, кривична дела и кривични поступак, друго измењено и допуњено издање*. Београд, Сл. Гласник.
- Шкулић, М. (2009). *Основне новине у кривичном процесном праву Србије – Измене и допуне Законика о кривичном поступку и одредбе Закона о међународној правној помоћи у кривичним стварима*. Београд: Правни факултет.

ЗАКОНСКИ ПРОПИСИ

- Закон о изменама и допунама Законика о кривичном поступку. *Службени лист СРЈ*. Бр. 68/2002.
- Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала. *Службени гласник РС*. Бр. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004, 45/2005, 61/2005, 72/2009, 72/2011, 101/2011, 32/2013.
- Закон о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунских протокола, *Сл. лист СРЈ – Међународни уговори*. Бр. 6/2001.
- Закон о програму заштите учесника у кривичном поступку. *Службени гласник РС*. Бр.85/2005.
- Законик о кривичном поступку. *Службени гласник РС*. Бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021, 62/2021
- Законик о кривичном поступку. *Службени лист СРЈ*. Бр. 46/06.

САЖЕТАК

Прикривени иследник и окривљени као сведок су правни институти који су преузети из права западних земаља, а са циљем побољшања ефикасности у борби против организованог криминалитета.

Прикривени иследник подразумева посебну доказну радњу, којом се припадник служби безбедности убацује у организовану криминалну групу, са циљем спречавања, откривања и доказивања тешких кривичних дела.

Окривљени као сведок представља правну могућност, којом се окривљеном члану криминалне групе омогућава да обезбеди одређене бенефите за себе у поступку, а да притом открије важне информације везане за своју криминалну групу, њене чланове и активности.

Циљ оба ова правна института јесте да се дође до доказа о извршеним тешким кривичним делима и осумњиченима, а да се притом на други начин не може доћи до истих.

Кључне речи: окривљени, сведок, доказ, иследник, организовани, криминалитет.

SUMMARY AND KEYWORDS

” The relationship between the institute of an undercover investigator and the defendant as a witness in evidentiary proceedings”

The undercover investigator and the defendant as a witness are legal institutions that were taken over from the law of Western countries, with the aim of improving efficiency in the fight against organized crime.

An undercover investigator implies a special evidentiary act, by which a member of the security services is inserted into an organized criminal group, with the aim of preventing, discovering and proving serious criminal acts

The defendant as a witness represents a legal possibility that allows an accused member of a criminal group to secure certain benefits for himself in the proceedings, while at the same time revealing important information related to his criminal group, its members and activities.

The goal of both of these legal institutes is to obtain evidence of committed serious crimes and suspects, which cannot be obtained in any other way.

Keywords: defendant, witness, evidence, investigator, organized, criminality.

БИОГРАФИЈА

Срећко Петровић је рођен 28.08.1997. године у Зајечару. Основно образовање је стекао у основној школи "Хајдук Вељко" у Зајечару. Средње образовање стекао је у "Гимназији" у Зајечару. 2016. године уписао је Факултет за правне и пословне студије "Др Лазар Вркатић" у Нишу, а дипломирао је 12.11.2021. године на смеру "Безбедност и криминалистика". Тада је стекао звање "дипломирани менаџер безбедности". Мастер академске студије на Правном факултету у Нишу, смер "Унутрашњи послови", уписао је 2023. године. До сада је радио на пословима службеника обезбеђења у "Heineken Srbija doo" и "Srbija Zijin Coper doo". У слободно време бави се пољопривредом и спортом. Нежењен је и нема деце.